

UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA

URŠKA STEPIŠNIK
AGRESIVNOST
DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA
SOCIALNA PEDAGOGIKA

URŠKA STEPIŠNIK

Mentorica: DR. DARJA ZORC-MAVER

AGRESIVNOST

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2013

Zahvala

Posebno zahvalo namenjam mojima staršema, ki sta mi bila v podporo in spodbudo pri študiju ter na drugih področjih mojega življenja.

Zahvalila bi se tudi svoji mentorici, dr.Darji Zorc-Maver za vso podporo, nasvete, usmerjanje in razumevanje.

Prav tako bi se zahvalila ravnateljem šol, ki so mi omogočili opravljanje raziskave na njihovih šolah. Zahvalila bi se njihovim strokovnim delavcem, ki so skupaj z učenci rešili anketne vprašalnike.

Vsem iskreno hvala!

Povzetek

Vidikov agresivnosti je ogromno, vsak jo drugače dojema in definira. Strokovnjaki jo opredelijo kot dejansko prizadevanje škode drugemu organizmu ali predmetu, reakcijo, katere cilj je poškodba živega organizma ali objekta. Cilj agresivnega vedenja sta telesno in duševno škodovanje. Razlika med agresivnostjo in agresijo je v tem, da se izraz agresija nanaša na trenutno reakcijo, agresivnost pa pomeni trajno značilnost posameznika. Razumevanje agresije zahteva multinivojski pristop. Namen diplomskega dela je skozi definicije analizirati in primerjati različne oblike agresivnosti in opredelitve pojma agresivnosti. Namen raziskave je izvedeti, katere oblike agresivnosti se pri otrocih glede na spol izraziteje pojavljajo. Vzorec predstavljajo naključno izbrani učenci višje stopnje (5.-9.razred), ki obiskujejo osnovne šole v Celju in okolici. Razdeljenih je bilo 674 anketnih vprašalnikov. Kot instrument je bil uporabljen Buss-Durkeejev vprašalnik o agresivnosti, ki vključuje 8 oblik agresivnega vedenja: telesno agresivnost, posredno agresivnost, razdražljivost, negativizem, sovražnost, sumničavost, besedno agresivnost in občutke krivde. Podatki so obdelani s pomočjo statističnega računalniškega programa SPSS (deskriptivna statistika, Cronbach Alpha, T-test, Pearsonov korelacijski koeficient). V raziskavi je sodelovalo 674 učencev, od tega 329 fantov in 345 deklet. Rezultati so potrdili le štiri postavljene hipoteze od desetih. Potrjene hipoteze so slednje: dekleta so bolj besedno agresivna kot fantje, fantje bolj izražajo sovražnost kot dekleta, otroci z izrazitejšim negativističnim vedenjem v večji meri izkazujejo sovražnost, telesno bolj agresivni otroci bolj izkazujejo občutke krivde. Zavrnjene hipoteze pa so: fantje so bolj telesno agresivni kot dekleta, dekleta so bolj sumničava kot fantje, fantje bolj izražajo negativistično vedenje kot dekleta, dekleta bolj izražajo posredno agresivnost kot fantje, fantje so bolj razdražljivi kot dekleta, dekleta bolj izražajo občutke krivde kot fantje. Z razlikami med spoloma se srečujemo v vsakodnevnem življenju, pri izbiri poklica, v vedenju, temperamentu, govoru, in tudi pri izražanju agresivnosti.

Ključne besede:

Agresivnost, oblike agresivnosti, razlike med spoloma, agresivnost pri otrocih.

Abstract

There are a lot of aspects of aggressiveness and everybody understands and defines it differently. Professionals define aggressiveness as actually inflicting damage to other organism or object, the reaction which aims in damaging living organism or object. The objectives of aggressive behaviour are physical and mental damage. The difference between aggressiveness and aggression is that the term aggression relates to a momentary reaction, aggressiveness, however, means permanent characteristic of an individual. The understanding of aggression demands a multi-level approach. The purpose of this thesis is through the definitions compare and analyze different forms of aggressiveness and the description of the term "aggressiveness". The research aims in learning about which forms of aggressiveness appear in children distinctively regarding the sex. In the sample there are randomly chosen children of upper classes (5th-9th grade), who attend primary schools in Celje and surroundings. There were 674 survey questionnaires distributed among children. The Buss-Durkee questionnaire about aggressiveness, which was used, includes eight forms of aggressive behaviour: physical aggressiveness, indirect aggressiveness, irritation, negativism, hostility, suspicion, verbal aggressiveness and sense of guilt. The data was processed with statistical computer programme SPSS (descriptive statistics, Cronbach Alpha, T-test, Pearson corrective coefficient). There were 647 pupils, thereof 329 boys and 345 girls, participating in the research. The results supported only four out of ten hypotheses. Supported hypotheses are as follows: girls are verbally more aggressive than boys, boys express hostility more than girls, children with distinct negative behaviour exhibit hostility to a greater extent, physically more aggressive children express sense of guilt more. Unsupported hypotheses are: boys are physically more aggressive than girls, girls express indirect aggressiveness more than boys, boys are more irritable than girls, girls exhibit more sense of guilt than boys. We face the differences between sexes in our everyday life, when choosing a career, in behaviour, temperament and speech as well as when expressing the aggressiveness.

Key words:

Aggressiveness, the forms of aggressiveness, differences between sexes, aggressiveness in children.

KAZALO VSEBINE

1. UVOD.....	1
2. AGRESIVNOST	2
2.1. Opredelitev pojma agresivnosti.....	2
2.2. Oblike agresivnosti.....	8
2.3. Agresivnost pri otrocih.....	14
2.4. Razlike med spoloma	18
3. NAMEN IN CILJI DIPLOMSKEGA DELA.....	21
4. METODA DELA	22
4.1. Vzorec	22
4.2. Instrument.....	22
4.3. Postopek zbiranja podatkov	22
4.4. Način obdelave podatkov	22
5. PREDSTAVITEV REZULTATOV IN INTERPRETACIJA.....	24
6. ZAKLJUČEK	34
7. SKLEP	37
8. Literatura	40
9. Priloge.....	42

KAZALO TABEL

Tabela 1: Opisne mere po skupinah, telesna agresivnost	24
Tabela 2: T-test neodvisnih vzorcev, telesna agresivnost.....	24
Tabela 3: Opisne mere po skupinah, besedna agresivnost.....	25
Tabela 4: T-test neodvisnih vzorcev, besedna agresivnost.....	25
Tabela 5: Opisne mere po skupinah, sumničavost.....	26
Tabela 6: T-test neodvisnih vzorcev, sumničavost.....	26
Tabela 7: Opisne mere po skupinah, negativistično vedenje.....	27
Tabela 8: T-test neodvisnih vzorcev, negativistično vedenje.....	27
Tabela 9: Opisne mere po skupinah, posredna agresivnost	28
Tabela 10: T-test neodvisnih vzorcev, posredna agresivnost	28
Tabela 11: Opisne mere po skupinah, razdražljivost	29
Tabela 12: T-test neodvisnih vzorcev, razdražljivost	29
Tabela 13: Opisne mere po skupinah, sovražnost.....	30
Tabela 14: T-test neodvisnih vzorcev, sovražnost.....	30
Tabela 15: Opisne mere po skupinah, občutki krivde.....	31
Tabela 16: T-test neodvisnih vzorcev, občutki krivde.....	31
Tabela 17: Pearsonov korelacijski koeficient med spremenljivkama negativistično vedenje in sovražnost	32
Tabela 18: Pearsonov korelacijski koeficient med spremenljivkama negativistično vedenje in sovražnost	32

1. UVOD

Osrednja tema diplomskega dela je agresivnost, motnja, s katero se ljudje vedno pogosteje srečujemo.

Izbrana tema je zelo aktualna, saj agresivnost med otroki in mladostniki narašča oziroma se starostna meja njegovega izražanja konstantno niža. Dejstvo je, da je agresivnost med otroki in mladostniki problem današnjega časa.

Za uspešno delo z agresivnimi posamezniki je potrebno dobro poznavanje področij otrokovega razvoja in njegovih potreb glede na starost ter njegov razvoj. Prav tako je zelo pomembno poznavanje dejavnikov, ki povečujejo nastanek agresivnega vedenja. Zato so v teoretičnem delu, ki zajema štiri poglavja, skozi definicije predstavljene različne oblike agresivnosti. Prav tako je agresivnost prikazana skozi opis opredelitve pojma agresivnosti, posebno poglavje pa zajema področje agresivnosti pri otrocih. Predstavljene so tudi razlike med spoloma.

Namen raziskave je analizirati odgovore na anketni vprašalnik in izvedeti, katere oblike agresivnosti se pri otrocih glede na spol izraziteje pojavljajo. Razlog raziskovalnega dela je ugotoviti prisotnost različnih oblik agresivnosti med osnovnošolskimi otroki, ter načine njihovega izražanja, kajti le tako lahko uspešno načrtujemo preventivno in kurativno socialno pedagoško delo.

Cilji diplomskega dela so ugotoviti, pri katerem spolu je določena oblika agresivnosti bolj izražena, ugotoviti, ali telesno bolj agresivni otroci kažejo občutek krivde ter ugotoviti ali otroci z izrazitejšim negativističnim vedenjem v večji meri izkazujejo sovražnost ali ne.

V teoretičnem delu je uporabljena deksriptivna metoda dela, v raziskavi pa je uporabljena kvantitativna metoda dela. Vzorec raziskave predstavljajo učenci višje stopnje petih osnovnih šol v Celju in njegovi okolici. Kot instrument za zbiranje podatkov je v raziskavi uporabljen Buss-Durkeejev vprašalnik o agresivnosti, ki meri osem oblik agresivnega vedenja: telesno agresivnost, posredno agresivnost, razdražljivost, negativizem, sovražnost, sumničavost, besedno agresivnost in občutke krivde. Pridobljeni podatki so analizirani s pomočjo statističnega računalniškega programa SPSS.

2. AGRESIVNOST

Osnovni pomen agresije razlaga tujka "aggredi od ad gradi", ki pomeni gibati se, korakati naprej. Agresija torej pomeni gibanje naprej v smeri cilja brez dvoma ali straha. Že v preteklosti, v času vojn je bilo gibanje naprej znak za začetek napada (Kristančič, 2002).

2.1. Opredelitev pojma agresivnosti

»Agresija in nasilje obstajata že, odkar je življenje kot tako pred 3,5 milijardami let začelo svoj pohod« (Erb, 2001, str.21).

Pojem agresivnost zaznamuje negativen prizvok – z njim osebo ožigosamo in te oznake se posameznik težko znebi. Ampak vidikov agresivnosti je ogromno, vsak jo drugače dojema in definira. Avtorici Lamovec in Rojnik (1987) poudarjata, da je agresivnost eden najbolj nejasnih in protislovnih pojmov, ki jih uporabljamo v psihologiji, saj jo različni avtorji poimenujejo kot instinkt, nagon, izvor energije, čustvo, način prisile, navado, reakcijo na frustracijo, itd. Razlika med agresijo in agresivnostjo je v tem, da se izraz "agresija" nanaša na trenutno reakcijo, "agresivnost" pa pomeni trajno značilnost posameznika, kar navaja tudi avtorica Pušnik (1996).

Avtorica Pušnik (1999, str. 24) navaja, da je najpogosteje uporabljena definicija, ki pravi: »agresivnost je vedenjska značilnost, ki se kaže v gospodovalnosti, nasilnih ali napadalnih besedah ali dejanjih proti drugim ljudem«.

Behavioristi so agresivnost poimenovali natančneje: Buss (1961, v Lamovec in Rojnik, 1987) jo je opredelil kot dejansko prizadevanje škode drugemu organizmu, Dollar in Miller (1939, v Lamovec in Rojnik, 1987) pa kot reakcijo, katere cilj je poškodba živega organizma. Avtorici Essau in Conradt (2006) agresivnost pojmujeta precej podobno: kot vedenje, katerega namen je povzročiti škodo drugi osebi ali uničiti nek predmet. Menita, da agresivnost vsebuje sovražne namene. Čeprav lahko tudi neagresivni ukrepi povzročijo takšno škodo, vseeno ne izhajajo iz takšnega namena (če na primer malček nenamerno stopi drugemu malčku na nogo, se to ne dojema kot agresivno vedenje, saj malček ni načrtoval, da bi mu škodoval). Cilj agresivnega vedenja sta telesno in duševno škodovanje. Kot agresivno se pojmuje tudi vedenje, ko en otrok drugemu govori grde reči, z namenom, da bi ga prizadel.

Avtorica Kaufman (1970, v Lamovec in Rojnik, 1987) pojmuje agresivnost kot vedenje, ki je usmerjeno na živi organizem in je agresivno tedaj, ko napadalec pričakuje, da bo temu organizmu prizadejal škodo. Tudi avtorica Kristančič (2002) se strinja s stališčem, da so agresivnost vse dejavnosti, ki imajo namen povzročati ali povzročajo škodo drugi osebi, živalim, dodaja pa tudi nežive predmete. Z njo se strinjata tudi avtorici Essau in Conratt (2006), saj menita, da je agresivnost lahko usmerjena proti človeku, živali ali objektu.

Vsi avtorji, ki so bili do sedaj omenjeni v tem poglavju, se torej strinjajo, da pomeni agresivnost takšno ali drugačno škodovanje osebi ali predmetu.

V najširšem smislu je agresivnost vsak aktivni pristop k okolju in zajema vse oblike gibanja, iztegovanja rok, grizenja hrane, čustva kot so jeza, bes, sovraštvo, telesno nasilje nad drugimi, itd. Običajno za opredelitev agresivnega dejanja uporabljamo tri kriterije: agresivno dejanje omejuje vedenje druge osebe, kaže na sebične motive storilca in pobudnik agresivnega dejanja je storilec sam (Pušnik, 1996).

Olweus (1995) poudarja, da ima nasilno vedenje vsaj tri motive psihičnega izvora: nasilneži imajo močno potrebo po moči in dominantnosti (uživajo v nadziranju drugih, imajo veliko potrebo po tem, da se jim drugi podrejujejo) ; drugi motiv izvira iz družinske situacije in vzgoje (do okolja so razvili določeno stopnjo sovražnosti, ti občutki in impulzi pa sprožajo zadovoljstvo ob povzročanju poškodb in ob trpljenju drugih) ; zadnji motiv so koristi (nasilneži pogosto silijo žrtve, da jim dajejo denar – za svoje agresivno vedenje dobijo ugled in nagrado).

Olweus (1995) se predvsem posveča trpinčenju med učenci. Meni, da je agresivno vedenje negativno dejanje, kjer gre za namerne poškodbe ali povzročanje neugodja s fizičnimi sredstvi ali besedami (zafrkavanje, poniževanje, žaljenje). Sem spadajo porivanje, brcanje, zbadanje, tepenje, pa tudi dejanja, ki niso povezana s telesnim dotikom ali z besedami (spakovanje, uporaba vulgarnih in agresivnih kretenj, namerna izključitev iz skupine).

Razumevanje jeze, agresije in nasilja zahteva multinivojski pristop (Kristančič, 2002). Pomembno pa je, da se zavedamo, da je dejanje, ki je v neki kulturi interpretirano kot agresivno, lahko v drugi kulturi dojeta kot povsem neagresivno (Lamovec in Rojnik, 1987).

Agresija se vedno začne z »izzivalci«, ki jih spremljajo kinestetični in drugi fiziološki dražljaji, povezanimi z zunanjimi znaki, jeza in agresija pa se kaže v povečanju dražljajev. Ti dve začetni stopnji agresivnega vedenja lahko obvladujemo s treningom obvladovanja čustev jeze. Pomembno pri uravnavanju agresivnosti je dejstvo, kako se posameznik sooči s konfliktno situacijo, in ne le kakšen pomen ima jeza za posameznika. Soočenje s konfliktno situacijo zajema pripravljenost zmanjševati izzivalce jeze in njihov učinek na nasilje in agresijo, istočasno pa pomeni tudi bolj konstruktivno reševanje medosebnih sporov in konfliktnih situacij v življenju (Kristančič, 2002).

Predstavniki atribucijske teorije menijo, da bo posameznik označil neko dejanje kot agresivno v treh primerih: »če omejuje vedenje drugega, če opazovalec pripisuje storilcu namen povzročiti škodo drugi osebi ali če opazovalec meni, da je dejanje v nasprotju z normami ali zakoni« (Lamovec in Rojnik, 1987, str.13). Pristaši atribucijske teorije so mnenja, da je pojem agresivnost neustrezen in bi ga morali nadomestiti s pojmom prisile, ki pomeni uporabo grožnje in kazni za doseg nekega cilja.

Agresivnost razlikujemo tudi glede na njene pozitivne in negativne učinke, kar pomeni, da razlikovanje ne temelji toliko na značilnostih samega vedenja, temveč na oceni njegovih možnih posledic (Pušnik, 1996).

Pri razumevanju agresije nam glede na stališče avtorice Kristančič (2002, str.100-101) pomagajo slednji teoretično konceptualni pristopi oziroma biološko zasnovane teorije:

- Freudova psihoanalitična teorija
- etološka teorija Lorenza
- teorija smeri (Berkowitz, Dollard, Doob, Miller): v drugi literaturi se imenuje tudi frustracijska teorija agresije
- socialna teorija učenja.

Cofer in Appley (1964, v Lamovec in Rojnik, 1987) pojmovanja agresivnosti razdelita v štiri skupine: instinktivni izvor agresivnega obnašanja, agresivnost kot odziv na frustracijo, agresivnost kot pridobljeno, naučeno motivirano vedenje in agresivnost kot navada.

Avtorica Pušnik (1999) meni, da je instinktivistično pojmovanje agresivnosti najstarejše. Prvi je o področju instinktivističnih pojmovanj agresivnosti pisal Mc Dougall, ki je menil, da človeško obnašanje lahko razložimo z instinkti, vendar naj bi agresivnost delovala le občasno na vzpodbudo frustracije. Obsežneje pa je agresivnost razložil Sigmund Freud (1905, v Lamovec in Rojnik, 1987), ki je zagovarjal stališče, da je agresija sestavni del seksualnega instinkta oziroma libida, njena vloga pa naj bi bila premagovanje odpora seksualnega objekta. Deset let kasneje je omenjenemu nasprotoval, saj je agresivnost povsem ločil od seksualnosti in postavil v ospredje njeno prilagoditveno vlogo ter instinkte jaza oziroma ega. Temeljna oblika tega instinkta naj bi bilo sovraštvo, njegov cilj pa naj bi bila samoohranitev. Agresivnost naj bi po njegovem mnenju odražala človekovo samouničevalnost. Freud (1922, v Lamovec in Rojnik, 1987) je govoril o obstoju dveh skupin instinktov: erotičnem Erosu, ki združuje žive organizme v vedno večje enote in instinktu smrti oziroma Thanatosu, ki tej težnji nasprotuje in skušajo povrniti organizem v neorgansko stanje. Obe skupini instinktov sta stalno dejavni: čim močnejši je pri posamezniku instinkt smrti, toliko bolj nujno je, da usmeri agresivnost navzven. Agresivnost do sebe je prvinska, a se kasneje preusmeri na zunanji svet. Obe vrsti instinktov, instinkt smrti in erotični instinkt naj bi služila zmanjševanju napetosti, stanju popolne sproščenosti in ugodja.

Tudi Storr (1989) je naklonjen instinktivizmu, saj omenja, da je agresivnost nagon oziroma da je fiziološki mehanizem, katerega draženje povzroča subjektivne občutke jeze in fiziološke spremembe, ki pripravijo organizem za boj. Ta mehanizem je v stalni pripravljenosti in je tako kot ostale emocionalne reakcije, instinktiven.

Instinktivistično pojmuje agresivnost tudi Hartmann (1949, v Lamovec in Rojnik, 1987), ki poudarja, da ima agresivnost pomemben vpliv na razvoj nadjaza (superega), navznoter obrnjeno agresivnost pa naj bi nevtraliziral jaz (ego) s premikom agresivnosti, spremembo njene oblike, sublimacijo ali spojitvijo z libidom. Zagovarja stališče, da agresivnost ne bo imela razdiralnih posledic, če je jaz dovolj močan, da mu uspe nevtralizirati agresivnost. V nasprotnem primeru se lahko pri posamezniku pojavijo občutki krivde ali samouničevalne težnje.

Adolf Adler (1937, v Lamovec in Rojnik, 1987) je agresivnost povezoval s težnjo po moči, nadvladi, popolnosti, kot instinkt, ki zadovoljuje vse potrebe in se odraža v obnašanju. Ločil je čisto agresivnost (krutost, pretepanje) in socializirane oblike agresivnosti, ki se kažejo v športu, vojnah, kriminalu, umetniškem ustvarjanju, poklicnem delu. Poudarja, da je pri normalnih ljudeh

agresivnost socializirana, pri nevrotikih in psihotikih pa je usmerjena proti drugim, navzven in se izraža v prvinski obliki, kot so napadi besa, histerija, epilepsija in paranoja. Lahko pa je usmerjena tudi proti samemu sebi, navznoter in takrat se izraža kot mazohizem, pretirana podredljivost in uslužnost, hipohondrija, histerične bolečine, nagnjenost k nesrečam, preganjalne ideje, samomor.

Omeniti moramo tudi Konrada Lorenza, predstavnika etološke teorije, ki je človekovo agresivnost proučeval z opazovanjem živali. Nasprotoval je Freudovi teoriji o instinktu smrti ter poudarjal funkcionalno vrednost agresivnosti, ki naj bi služila kot sredstvo naravnega izbora in obrambe mladičev oziroma kot meni avtorica Pušnik (1996), naj bi funkcionalna vrednost agresivnosti zagotavljala enakomerno razprostranjenost vrst. Menil je, »da je človek v evoluciji razvil močan agresivni nagon, ki ga v sodobnih razmerah ne more izživeti, zato trpi za najrazličnejšimi psihosomatskimi obolenji in nervozami, občasno pa ga sprošča v obliki vojn« (1970, v Lamovec in Rojnik, 1987, str.19). Tako kot je on nasprotoval Freudovi razlagi, so eksperimentalni psihologi naprotovali njemu ter njegovim stališčem. Ugotovili so, da »pri človeku ne najdemo nikakršne čisto nagonске motivacije, ki ne bi bila pod vplivom učenja« (Lamovec in Rojnik, 1987, str.21).

»Večina sodobnejših psihoanalitično usmerjenih avtorjev zavrača instinktivistična pojmovanja in pojmuje agresivno vedenje kot posledico različnih frustracij« (Pušnik, 1996, str.8).

Avtorji frustracijske teorije agresivnosti so agresivnost pojmovali kot pridobljeni motiv, ki ga vzbudi frustracija, ki zaradi svoje lastnosti, da je neizbežna, predstavlja trajni vir agresivnosti. Ravno zaradi slednjega se poraja nujnost občasnega sproščanja agresivnosti. Dollard in Miller (1939, v Lamovec in Rojnik, 1987) sta trdila, da je agresivnost prevladujoča reakcija na frustracijo. Kritiki frustracijskega modela agresivnosti se ne strinjajo s trditvijo, da je agresivnosti nujna posledica frustracije – ugotovili so, da samo nekatere vrste frustracij vzbujajo agresivno vedenje (npr. osebne žalitve in grožnje pogosteje privedejo do agresivnosti kot druge oblike frustracije). Poleg tega frustracijski model ni upošteval učenja agresivnega vedenja, uničujočih posledic nasilja, vplivov spoznavnih in miselnih procesov, ki uravnavajo agresivno vedenje itd.

Pepler (1991, v Pušnik, 1999) poudarja, da je ena izmed teorij, ki skuša pojasniti agresivnost, teorija socialnega učenja. Ta teorija nima biološke podlage in je rezultat učenja, ki se odvija v danih socialnih okoliščinah. Meni tudi, da je agresija instrumentalno vedenje, ki je kontrolirano z zunanjimi nagradami.

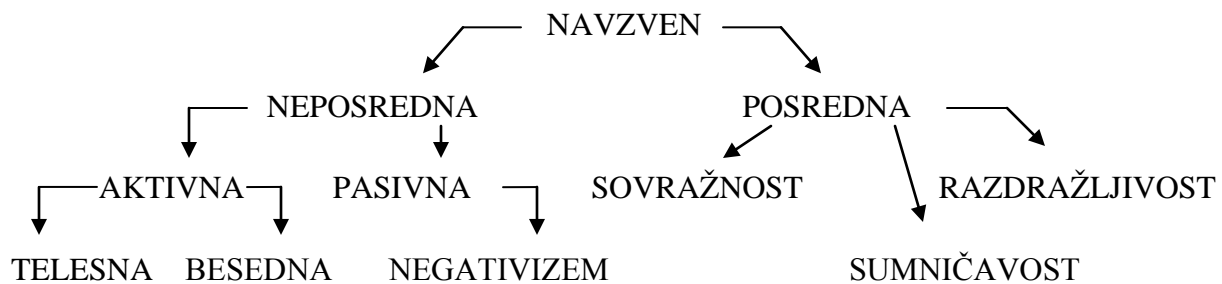
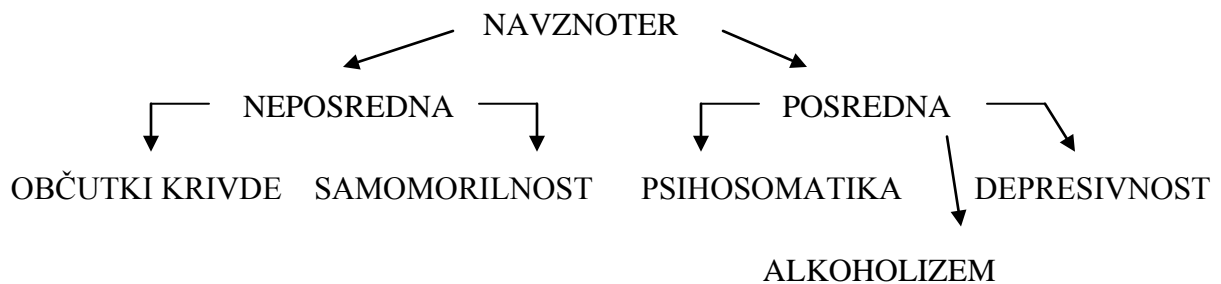
»Predstavniki teorij socialnega učenja ne zanikajo motivacijskih dejavnikov pri učenju agresivnega vedenja in ohranjanju tega vedenja, vendar jih pojmujejo širše in mednje vključujejo tudi socialna ojačenja« (Pušnik, 1996, str.8). Socialna teorija učenja predpostavlja, da osnovni vzroki agresivnega vedenja ne izvirajo iz posameznika, temveč iz socialne situacije. Okolje, v katerem posameznik živi, vpliva na njegovo vedenje, hkrati pa tudi posameznik s svojim vedenjem spreminja okolje. Na osnovi teorije socialnega učenja je Bandura razvil novo pojmovanje agresivnosti, ki upošteva tri skupine dejavnikov: 1. Izvori agresivnosti (načini in pogoji, v katerih se razvija agresivno vedenje). 2. Vzbujevalci agresivnosti (dejavniki, ki povzročajo, da bo posameznik naučeno vedenje izvajal). 3. Ojačevalci agresivnosti (notranji in zunanji vplivi, ki agresivno vedenje ohranjajo) (Lamovec in Rojnik, 1987).

Pri proučevanju agresivnosti ne smemo zanemariti osebnostnih lastnosti, saj stopnjo posameznikove agresivnosti določajo tudi štirje dejavniki: pogostost frustracij, pogostost pozitivnih in negativnih ojačanj, socialni vplivi ter temperament (Pušnik, 1996).

2.2. Oblike agresivnosti

Vidikov in pojmovanj agresivnosti je ogromno. Glede na smer in obliko poznamo več razdelitev, ki se med seboj prekrivajo. V tem poglavju bom predstavila oblike agresivnosti, ki jih uvrščamo pod pojmovanje agresivnosti kot odziv na frustracijo (Lamovec in Rojnik, 1987).

Pepler (1991, v Pušnik, 1999) meni, da je agresivnost sovražna reakcija na frustracijo, njen cilj pa je povzročiti škodo tistemu, ki je vir frustracije oziroma braniti se. Ta oblika agresivnosti izvira iz posameznikovih bioloških, psiholoških in socialnih nezadovoljenih potreb, ki ustvarjajo napetost. Torej gre pri modelu frustracijske agresivnosti za sproščanje napetosti, ki nastaja v posamezniku.

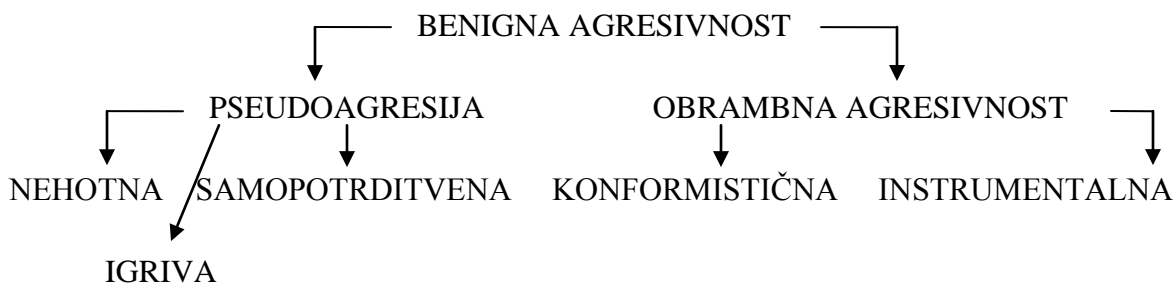
Shema 1: Delitev agresivnosti glede na smer in obliko (Lamovec in Rojnik, 1987, str.15).

Naslednja delitev agresivnosti poteka glede na izbor cilja agresivnega vedenja: lahko je usmerjena na izvor frustracij ali prenesena na drug cilj.

Glede na psihološko vlogo ločimo instrumentalno, frustracijsko in posnemovalno agresivnost. Avtorici Lamovec in Rojnik (1987) navajata, da nam instrumentalna agresivnost pomaga doseči zunanji cilj, avtorica Pušnik (1996) pa dodaja, da instrumentalna agresivnost služi doseganju

različnih zunanjih zadovoljitev ter tako predstavlja le sredstvo oziroma instrument. Frustracijska agresivnost je namenjena sproščanju napetosti (Lamovec in Rojnik, 1987), avtorica Pušnik (1996) pa dodaja, da ta napetost nastaja v posamezniku. Posnemovalna agresivnost »temelji na občutku pripadnosti določeni skupini ali pa na identifikaciji z izbranimi vzorniki« (Lamovec in Rojnik, 1987, str.14), avtorica Pušnik (1996) pa poudarja, da so ti vzorniki v začetku starši, kasneje pa vrstniki ali idoli.

Glede na psihološko vlogo »agresivnost delimo tudi glede na njeno ustvarjalno oziroma razdiralno vlogo. Pomembnost te delitve poudarja Fromm, ki razlikuje pozitivno (benigno) in negativno (maligno) agresivnost. Pozitivna agresivnost ohranja in potrjuje življenje, cilj negativne agresivnosti pa je njegovo izničenje« (1975, v Lamovec in Rojnik, 1987, str.14). Avtorica Pušnik (1996) meni, da pozitivna oblika agresivnosti pomaga razrešiti konfliktno situacijo.

Shema 2: Oblike benigne agresivnosti po Frommu (1975, v Lamovec in Rojnik, 1987, str.22).

Fromm (1975, v Lamovec in Rojnik, 1987) deli benigno agresivnost na psevdoagresivnost in obramno agresivnost. Tudi avtorica Kristančič (2002) omenja benigno agresijo. Psevdoagresijo definira kor »dejavnosti človeka, ki lahko povzročijo škodo, čeprav to ni namen teh dejanj« (Kristančič, 2002, str.98).

Avtorici Lamovec in Rojnik (1987) poudarjata, da nehotna agresivnost nastane slučajno in povzroča nenameravano škodo (pomembno vlogo včasih igra tudi podzavestna motivacija). Z njima se strinja tudi avtorica Kristančič (2002, str.98), ki pravi, da so nehotna ali nenamerna agresija »dejanja, katerih namen ni prizadeti, raniti ali škodovati drugi osebi«.

Namen igrive agresivnosti je glede na mnenje avtoric Lamovec in Rojnik (1987) razvoj in preizkus spretnosti. Najdemo jo pri nekaterih borilnih veščinah in športih. Avtorica Kristančič

(2002) igrivo agresijo imenuje tudi nagajiva agresija oziroma športnorekreativna agresija. Pravi, da gre za uporabo veščin in da ta oblika agresije običajno ni motivirana s sovraštvom, da njen namen ni uničevanje ter da je sestavni del borbene vznesenosti – entuziazma, ki jo srečujemo v vseh oblikah športnih udeleževanj in tekmovanj.

Eden izmed načinov sproščanja agresivnosti je šport, ki je specifična oblika neprijateljskega boja, uravnavanega s strogimi kulturnimi pravili. Šport vsebuje agresivno motiviranost, kar pomeni, da je dozirana agresija v športu motivacijski dejavnik. Šport človeka uči zavestne in odgovorne kontrole lastnega bojevitiga, agresivnega vedenja, ki pride najbolj do izraza v kontaktnih športih (košarka, hokej, borilni športi), saj tu hitreje preide v nasilje. Manj pomembna je doziranost agresije v nekontaktnih športih, kot so plavanje, tenis, atletske discipline (Kristančič, 2002).

Samopotrditvena agresivnost ne vključuje sovražnosti in predstavlja odločno usmerjenost k cilju. Omogoča nam aktiven pristop k okolju, kaže pa se v uspešnem izvajanju dejavnosti. Delno je povezana tudi z moškimi spolnimi hormoni, ki jo spodbujajo, ravno tako pa je povezana tudi s človekovim značajem. Avtorici Lamovec in Rojnik (1987) menita, da so osebe, ki so v potrditveni agresivnosti neovirane, manj sovražne in čutijo manj potrebe po obrambi, saj se čutijo manj ogrožene. Plahe in zavrte osebe pa so v samopotrditvi ovirane. Avtorica Kristančič (2002) dodaja, da je samopotrjevalna agresija v bistvu samopotrjevanje posameznika in da je ta oblika agresije nujna za naš obstoj. Prav tako meni, da je osebna struktura posameznika odvisna od stopnje razvoja samopotrjevanja.

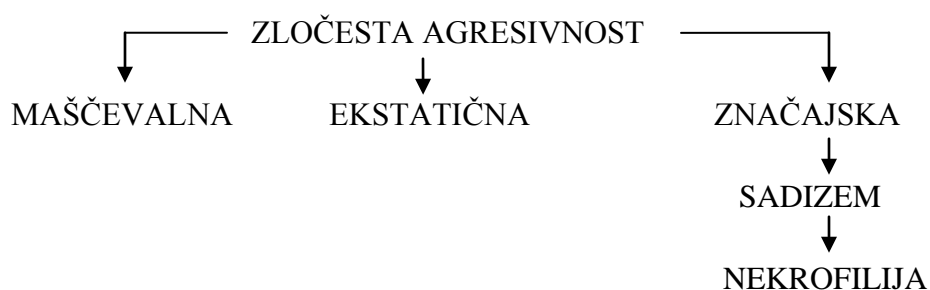
Obrambna agresivnost se pojavi, ko je ogroženo posameznikovo življenje, svoboda, dostojanstvo ali lastnina. Njen cilj je ohranitev življenja in osebne celovitosti. Neprilagojena je, kadar je strah, ki jo vzpodbuja, namišljen ali podzavesten – to se zgodi, kadar je posameznik skrajno zagledan vase (narcisoidnost), ko posameznik doživlja kot edino stvarnost sebe, svoje telo, potrebe, čustva, misli, lastnino ali narodnost, vse ostalo pa je zanj čustveno brez pomena. Posameznik se počuti ogroženega tudi kadar se zaveda svojih potisnjenih teženj (posamezniki se razjezijo, če jih skušamo soočiti z vidiki vedenja, ki se ga ne zavedajo) (Lamovec in Rojnik, 1987). Avtorica Kristančič (2002) meni, da je glavni cilj obrambne agresije odpraviti nevarnost z umikom (beg) ali bojem, kadar sta ogrožena ohranjanje in zaščita življenja. Za obrambno, defenzivno agresijo zaradi nevrofiziološke opremljenosti človeka zadošča že občutek možne

ogroženosti. Ravno ta sposobnost predvidevanja bodočih ogroženosti veča pogostost človekovih agresivnih reakcij.

Avtorici Lamovec in Rojnik (1987) delita obrambno agresivnost na konformistično in instrumentalno. H konformistični agresivnosti Fromm (1975, v Lamovec in Rojnik, 1987) uvršča ubogljivost, ki temelji na avtoriteti (potreba po agresivnem vedenju ne izhaja iz posameznika), instrumentalna agresivnost pa služi doseganju zunanjih zadovoljitev in predstavlja le sredstvo. Primer konformistične agresivnosti je sodelovanje mladoletnih prestopnikov v nasilnih dejanjih samo zato, da se izognejo posmehu in napadu vrstnikov, primer instrumentalne agresivnosti pa je na primer umor iz koristoljubja ali delovanje mafije.

Tudi avtorica Pušnik (1999) omenja instrumentalno agresivnost v svoji delitvi. Meni, da agresivnost delimo na:

- afektivno (kaže se z močno jezo, avtomatičnim vzburjenjem, napadalnostjo, obrambno reakcijo na grožnjo, z občutkom olajšanja, ko mine) in instrumentalno (značilna majhna aktivacija, hladnokrvnost, načrtovana usmerjenost za doseg natančno določenega cilja) ter na
- reaktivno (kaže se v hitri jezi, nekontroliranosti, vsebuje negativna čustva in se dogaja v konfliktnih odnosih) in proaktivno (kaže se v pridobivanju koristi in dominiranju nad vrstniki).

Shema 3: Shema zločeste agresivnosti po Frommu (1975, v Lamovec in Rojnik, 1987, str.22).

Zločesta, maligna oblika agresivnosti je izraz značajske motenosti. Maščevalnost in ekstatična agresivnost stačasne, prehodne oblike, in se pojavita kot trenutni odziv na neustrezne življenjske okoliščine. Maščevalnost je Fromm (1975, v Lamovec in Rojnik, 1987) opredelil kot neposredni odziv na skrajno ali neupravičeno trpljenje posameznika ali skupine – pojavi se

takrat, ko je nasilje že izvršeno in ne more več služiti obrambi življenja. Ekstatična agresivnost pa je arhaični način prevladovanja občutkov ločenosti in nemoči posameznika, ki se je pod vplivom skrajnih razmer povrnil v simbiozo z naravo (Lamovec in Rojnik, 1987) – primer zanjo je krut religiozen obred, med katerim iztrgajo žrtvi srce. Obe, maščevalna in ekstatična agresivnost lahko postaneta značajska posebnost. Značajska agresivnost pa izvira iz razdiralnega značaja. Tipičen primer razdiralnega značaja je sadizem v seksualnem in neseksualnem pomenu (zadajanje bolečin in poniževanje lahko pomenita sredstvo za seksualno zadovoljitev ali za pridobivanje neomejene oblasti nad žrtvijo, ki nemočnemu, negotovemu posamezniku ustvarja lažne občutke moči). Cilj sadista je postati gospodar nad žrtvinim življenjem in iz tega črpati moč – žrtve ne želi uničiti, saj je nanjo simbiotično navezan in je močno odvisen od nje. Fromm (1975, v Lamovec in Rojnik, 1987) poudarja, da je sadizem prvinska oblika agresivnosti, ki kasneje pridobi značilnosti mazohizma. Skrajna oblika sadističnega značaja je nekrofilni značaj, ki je skupek sadističnih, narcisoidnih in avtističnih teženj. Cilj posameznikov s to obliko značaja je izničenje vsega živega, njen glavni motiv je uničevanje življenja. Kot poudarjata avtorici Lamovec in Rojnik (1987, str.25): »Nekrofilni značaj predstavlja najtežjo in najnevarnejšo obliko duševne motenosti, ki je še posebno nevarna tedaj, kadar se izraža pod krinko ideologije (Hitler)«.

Avtorica Kristančič (2002) pravi, da je maligna agresija biološko neprilagojena, uničujoča in celo okrutna. Meni, da ni namenjena obrambi pred ogroženostjo in da je biološko škodljiva ter uničevalna za družbo. Izraža se z ubijanjem in okrutnostjo, saj ustvarjata užitek, zato jo imenujemo nasilje. Škodljiva je tako za napadalca kot napadeno osebo. Ta oblika agresije človeku ni vrojena – je naučena oblika vedenja, ki se lahko odpravi, ko se spremenijo vzorci vedenja.

Storr (1989) poudarja, da agresija na splošno ne more biti destruktivna, saj izvira iz prirojene težnje skupine, da raste in obvladuje življenje, kar je verjetno značilnost vseh živih snovi. Le tedaj, kadar je razvoj teh življenjskih sil preprečen, se agresivnosti pridružijo lastnosti kot so jeza, bes in sovraštvo.

Avtorica Kristančič (2002) poleg benigne in maligne agresije razlikuje še slednje vrste agresije:

- biološko adaptivna agresija: je odgovor na ogroženost vitalnih človekovih interesov in je značilna tako za ljudi kot za živali. Je obrambna in reaktivna, ker je usmerjena na odpravljanje ogroženosti bodisi z uničevanjem ali odpravljanjem vzrokov.
- psihično ravnovesje: posameznik se čuti ogroženega tudi ob srečanju z novimi idejami, ki niso v skladu z njegovo osebno usmeritvijo, v katero uvrščamo med drugim tudi objekte malikovanja in oboževanja. Napad na to, kar se posamezniku zdi sveto, povzroča pri posamezniku ne le jezo, temveč agresivno reakcijo. Ravno tako je pomembna povezava agresije in strahu, saj nekateri posamezniki uporabljajo agresivno vedenje, da bi se osvobodili skrbi, drugi alkohol in drogo, da bi iste skrbi pozabili, ali pa odpravili občutke strahu in bojazni.

Nasilje je ena od ravni izražanja agresije in sovraštva. Avtorica Kristančič (2002, str.98) meni, da je agresija socialna bolezen in da je »s kliničnega vidika agresivno nasilje osebni bolezenski znak, ki se kaže v različnih psihofizičnih znakih: od sprememb na koži, povečanemu pritisku, razjedi na želodcu, depresiji, suicidalnosti, itd. V tem primeru govorimo o individualni bolezni«. Omenja tudi zdravo agresivnost, ki je socialno sprejemljiva in jo skoraj vsakodnevno uporabljamo v učenju, pri športnih dejavnostih, humorju, itd. Ta oblika agresivnosti je usmerjena v pridobivanje moči, doseganje uspehov in ustvarjalnost. Avtorica Pušnik (1999) se strinja z omenjenim in poudarja, da moramo agresivnost razlikovati glede na njene pozitivne ali negativne učinke. Glavne značilnosti konstruktivne agresije so medsebojno spoštovanje, ohranjena kontaktibilnost, medsebojno informiranje in skupna katarza. Pomembno je, da medsebojno podrejanje udeležencev ni prisotno in da se udeleženca v konfliktu samopotrjujeta, konfrontirata, odkrito izražata svojo moči, ščitita svojo identiteto ter imata možnost »reči ne«.

Redl in Wineman (1984) poudarjata razliko med dvema oblikama sovraštva:

- sovraštvo, ki se razvije pri otroku srednjega sloja kot spremljevalec njegovih bojazni in
- sovraštvo, kjer je agresivnost nujno potrebna v boju za obstanek.

Prav tako omenjata razlike med posameznimi oblikami agresivnosti: lahko gre za občasne in redke izbruhe, ali pa za redne; razlikujemo jo tudi glede na to, v katerem obdobju se je agresivnost začela pojavljati, pa tudi glede na načine izražanja agresivnosti.

2.3. Agresivnost pri otrocih

Agresiven otrok pomeni posebno skrb za družbo, saj je agresivno vedenje odporno proti spremembam, se zelo težko zdravi ter napoveduje pojav disocialnosti v adolescenci in kriminalitete v odrasli dobi (Pušnik, 2004).

Agresivno vedenje otrok je že samo po sebi dovolj problematično in moteče, vendar je ključno to, da s preučevanjem in uravnavanjem agresivnosti pri otrocih preprečujemo razvoj nasilniškega vedenja v adolescentnem obdobju, ki je nevarnejše od trenutnega agresivnega vedenja. O preučevanju agresivnosti pri otrocih je bilo narejenih kar nekaj študij, vendar so njihovi rezultati precej neskladni, saj niso upoštevali številnih dejavnikov, npr. čustvenega ozračja v družini, odnosa staršev do agresivnosti, itd. Ravno tako veliko raziskav ni razlikovalo med različnimi oblikami agresivnosti (Lamovec in Rojnik, 1987).

»Agresivnost pri otrocih so preučevali mnogi raziskovalci, ki so skušali ugotoviti, kako se s starostjo spreminja njeno izražanje« (Pušnik, 1996, str.10). Pri preučevanju agresivnosti pri otrocih razlikujemo avtorje, ki so naklonjeni hipotezi o genetični dispoziciji oziroma vrojenosti za agresivno vedenje, kar pomeni, da se otrok z aktivnim, vročerkvnim temperamentom lažje razvije v nasilnega mladostnika kot otrok z mirnim temperamentom, ter avtorje, ki trdijo, da je agresivno vedenje pridobljeno (Pušnik, 1996).

Vzrok za razvoj agresivnega in destruktivnega vedenja ali drugih oblik motenosti je prikrajšanost otroka v zadovoljevanju osnovnih potreb ali pri doseganju pomembnih ciljev (Redl in Wineman, 1984). Erb (2001) poudarja, da delajo otroke neuravnotežene in agresivne napačna prehrana, premalo gibanja in preveč televizije, zato skušajo otroci z nasilnim vedenjem pritegniti pozornost odraslih. To nasilno vedenje pa se izraža z besedami ali z nasiljem nad predmeti, ljudmi ali živalmi. Olweus (1995) omenja, da k razvoju agresivnega vedenjskega vzorca prispeva premalo ljubezni in skrbi ter preveč »svobode« v otroštvu.

Olweus (1995) omenja štiri dejavnike, ki ustvarjajo agresivne otroke. Prvi dejavnik so osnovna stališča staršev do otroka. Posebno pomemben je čustveni odnos predvsem z materjo v zgodnjih letih otroštva. Če je mati do otroka negativna, mu ne namenja dovolj pozornosti in topline, se s tem povečuje tveganje, da bo otrok kasneje postal agresiven in sovražen do drugih. Drugi dejavnik je stopnja dovoljevanja nasilnega vedenja pri otroku. Če je starš oziroma primarni

skrbnik na splošno strpen in ne postavlja jasnih mej dovoljevanja nasilnega vedenja do vrstnikov, sorojencev in odraslih, obstaja večja verjetnost za porast agresivnega vedenja. Tretji dejavnik, ki dviguje raven otrokove agresivnosti je uporaba moči kot vzgojne metode (telesno kaznovanje, agresivni čustveni izbruhi). Pomembno je postaviti jasne meje in določiti pravila otrokovega vedenja. Zadnji dejavnik je otrokov temperament. Otrok z vročerkvnim, aktivnim temperamentom se lažje razvije v nasilnega mladostnika kot otrok z običajnim ali mirnejšim temperamentom.

Otrokovo agresivnost ugotavljamo z različnimi metodami. Otrokovo vedenje lahko opazujemo v naravni situaciji, v posebej prirejenem laboratoriju, ali pa pri igrah z lutkami. Ravno pri igri z lutkami otroci izrazijo več agresivnosti, saj so tu zavore manjše, ker otrok za svoje vedenje ponavadi ni kaznovan (Lamovec in Rojnik, 1987).

Storr (1989) meni, da lahko besedo agresivnost najhitreje uporabimo pri otroku, ko prične s plazenjem, v smilu sinonima za aktivnost. Avtorica Pušnik (1996) se pridružuje njegovemu mnenju, saj meni, da prve znake razdiralnega vedenja opazimo že pri zelo majhnem otroku v času prve socializacije. Ko otroku v zgodnjem razvojnem obdobju vse večje gibalne, spoznavne in izrazne sposobnosti omogočajo prve dejavne vstopne v okolje, je prvi znak razdiralnosti otrokova vzkipljivost – majhen otrok se namreč odzove z destruktivno krettnjo ali dejanjem, kadar se razjezi, prestraši ali je za kaj prikrajšan. »Razdiralnost je v tem obdobju neke vrste obrambno vedenje ali pa takojšen odziv na neobvladano boleče doživljanje« (Pušnik, 1996, str.11).

Raziskave kažejo, da se v vrtcu med otroci najpogosteje izražajo fizična agresivnost (pretep zaradi igračke), verbalna agresivnost (agresivne izjave, ki vplivajo na delovanje nasprotnika: pusti to, daj mi to, itd.) in popolnoma tiha agresivnost (otrok ne govori, ne sodeluje, ignorira druge, itd.), ki se jo prepogosto podcenjuje ravno zaradi tega, ker ni tako izražena, kot ostali dve (Haug-Schnabel, 1997).

Avtorice Lamovec in Rojnik (1987) ter Pušnik (1999) se strinjajo, da je ena najpomembnejših otrokovih nalog v procesu socializacije ta, da se nauči razlikovati, kdaj in kje je agresivno vedenje primerno ali varno. Otrok se namreč nenehno srečuje z novimi priložnostmi in skupinami vrstnikov. V novem okolju otroci večinoma na začetku kažejo bolj malo agresivnosti,

saj se čutijo negotove. Kmalu pa spoznajo, da je določena stopnja agresivnosti potrebna, če hočejo kaj doseči ; npr.: dobiti igračo. V tem obdobju se agresivnost močno poveča, saj se hkrati odvija tudi borba za položaj v skupini in traja vse dokler ni otrokov položaj v skupini utrjen. Redl in Wineman (1984) poudarjata, da je ključnega pomena dejstvo, da razumemo, zakaj pride pri otrocih, ki sovražijo, do tega, da nad seboj izgubijo kontrolo, kakšni so ti otroci v resnici in zakaj so taki. Odgovori na ta vprašanja so ključnega pomena, da jim lahko uspešno pomagamo pri resocializaciji.

Avtorice Lamovec in Rojnik (1987) ter Pušnik (1999) poudarjajo, da med oblike agresivnosti prištevamo tudi negativizem, ki se odraža v pasivnem odnosu, ko se otrok ne odzove na zahteve staršev, jih presliši ali pa trmasto vztraja pri svojem. To obdobje je značilno pri otrocih, starih okoli leta in pol ter štiri leta. Pri teh starostih se povečajo tudi socializacijske zahteve, kamor spada navajanje na čistočo, novi odnosi do vrstnikov in staršev itd. Pri postopnem, nevsiljivem procesu učenja bo otrok izražal malo negativizma, če pa bodo zahteve prevelike, pa se otrok lahko upre. Avtorica Pušnik (2004, str.8) meni, da »vsi mladostniki nimajo sreče, da bi razvoj njihovega socialnega vedenja potekal povsem ustrezno. Zato se lahko zgodi, da se motnje v njihovem razvoju izrazijo kot oblika agresivnosti«.

V obdobju od enega do drugega leta pri otroku prevladuje brcanje, kričanje in zadrževanje diha, pri dveh letih pa se pričnejo besedne grožnje, ki v predšolskem obdobju naraščajo (Lamovec in Rojnik, 1987).

Avtorica Pušnik (1999) poudarja, da lahko agresivne težnje in odzive v otroku povzročijo tudi nove zahteve, ko se na primer pojavijo nove zahteve v stikih z vrstniki in pričakovanja staršev o uspešnosti njihovega otroka kot učenca ob vstopu v šolo. Prav tako meni, da nasilno vedenje v obdobju odraščanja in pubertete postane bolj opazno, izzove več reakcij okolja in ima lahko hujše posledice. Mladostnik namreč v tem obdobju išče samega sebe, išče svojo podobo, si gradi samospoštovanje, poleg tega pa na njegovo vedenje vplivajo tudi hormonski dejavniki. Avtorica Pušnik (1996) meni, da se agresivnost od osmega leta do adolescence manjša v odnosu do staršev in večja v odnosu do vrstnikov, v adolescenci pa se agresivnost do staršev nenadoma močno poveča.

Pri otrocih in mladostnikih v šolah moramo biti pozorni tako na posredno kot na neposredno trpinčenje med učenci. Pri neposrednem trpinčenju gre za dokaj odkrit, očiten in viden napad na žrtev, pri posrednem trpinčenju pa gre za socialno osamitev in izključitev iz skupine (Olweus, 1995).

Za otroka je zelo pomembno, da ima nekoga, kateremu se lahko zoperstavi in mu nasprotuje, saj se v nasprotnem primeru njegova agresija usmeri navznoter, proti njemu samemu in potem otroci pulijo svoje lase, grizejo nohte in postanejo depresivni (Storr, 1989).

Avtorica Pušnik (1996) meni, da bo otrok lažje postal odgovorna odrasla oseba, če se nagnjenje k agresivnosti pri otroku odkrije dovolj zgodaj in se z otrokom dela v smislu razvoja možnosti in uspešnosti.

Erb (1997) meni, da moramo, če naletimo pri otrocih in mladostnikih na odkrito nasilje, takoj reagirati, sicer dobijo otroci potrditev za svoje ravnanje. Vendar se moramo potruditi, da ne reagiramo na enako agresiven način, temveč otroku mirno in odločno povemo, kaj si o tem mislimo. Tako otroku jasno pokažemo, kje so meje, obenem pa otrok ne dobi občutka zmagošlavja, da je z agresivnostjo spravlil s tira celo svoje starše.

2.4. Razlike med spoloma

Z razlikami med spoloma se srečujemo v vsakodnevem življenju, pri izbiri poklica, v vedenju, temperamentu, govoru, in tudi pri izražanju agresivnosti.

Dečki naj bi bili tri do štirikrat pogosteje diagnosticirani kot vedenjsko moteni kot deklice. Simptomi vedenjskih motenj dosegajo precej višjo stopnjo težav pri fantih, zlasti v primeru, ko so bili fantje telesno trpinčeni. Prav tako je povečanje vedenjskih težav v adolescenci pri dekletih mogoče pojasniti s povečanjem prikritega nenasilnega asocialnega vedenja (Essau in Conradt, 2006).

Že splošno je znano, da so dečki bolj agresivni kakor deklice, kar je posledica bioloških dejavnikov, vendar ima odločilno vlogo učenje socialne vloge, ki je vezana na spol. Od dečkov torej pričakujemo, da bo pri njih bolj izražena telesna agresivnost (da se bodo sposobni ubraniti pred napadom drugih, si priboriti mesto v družbi), saj bodo drugače postali predmet splošnega posmeha (npr. fantje, ki jim ni do pretepanja, so označeni kot mevže). Za dečke je tako bolj značilna direktna agresija (fizična, grožnje), saj pri njih v celotnem vzgojnem procesu že zgodaj spodbujamo sposobnost za samostojno uveljavitev in so vedno nagrajevani za kazanje moči in obvladovanje okolja. To je tudi razlog, da iz teh izhodišč lažje razvijajo svoj način vedenja (Pušnik, 1999).

Pri deklicah pa je ravno nasprotno – če se ne držijo predpisane socialne vloge, nanje izvajajo večji pritisk starši in ne vrstniki (Lamovec in Rojnik, 1987). Avtorica Pušnik (1999) se strinja, da so deklice, ki se ne ravnajo po predpisani socialni vlogi, manj podvržene neodobravanju vrstnikov, večji pritisk pa nanje izvajajo starši. Prav tako omenja, da se za deklice pretepanje ne spodobi, dopuščajo pa se verbalne in posredne oblike agresivnosti (opravljanje, socialna izolacija).

Na vedenjski vzorec deklet vpliva več dejavnikov. Dekletom naša kultura ponuja mnogo drugih možnosti za samopotrjevanje in izražanje same sebe. Prav tako veliko vzgojnih usmeritev pri dekletih spodbuja odvisnost od močnejših, pasivnost in nebogljenost. V medsebojnih odnosih pri dekletih že zgodaj zatirajo sicer naravne težnje po ekspanzivni uveljavitvi. »Namesto spodbud za dejavnejši vstop v širši prostor jim vzgoja usmerja pozornost na lastna čustvena doživetja in na subjektivne podrobnosti v medosebnih odnosih« (Pušnik, 1999, str.31).

Avtorica Haug-Schnabel (1989) poudarja, da so agresivna tako dekleta kot fantje, vendar pa se njihova agresivnost izraža na različne načine. Za te razlike pa obstaja veliko vzrokov (posebnosti v vzgoji, biološki vzroki, itd.).

»Kulturne norme in vzgojna sporočila dajejo fantom in dekletom zelo različne napotke in možnosti za socialno vedenje, samopotrjevanje in izražanje stiske« (Pušnik, 1999, str.30).

Zaviranje agresivnosti pri deklicah v zgodnjem otroštvu ima pogosto škodljive posledice za kasnejši osebni razvoj. Pri dekletih lahko to vodi do odklanjanja svojega spola in otežuje identifikacijo z materjo (Lamovec in Rojnik, 1987). Nekatere študije, katerih avtor je Sears (1961, v Lamovec in Rojnik, 1987) kažejo, da se deklice pri petih letih že identificirajo z materjo in če je ta agresivna, postanejo tudi hčerke bolj agresivne. Pri isti starosti pa se identifikacija dečkov z očetom šele prične. Dečki, ki se močneje identificirajo z očetom, kažejo več agresivnosti, vendar stopnja agresivnosti ni odvisna od agresivnosti očeta, temveč od stopnje identifikacije, ki so jo dosegli, oboje pa sovpada z očetovo prisotnostjo. Dečki, ki preživijo več časa z očetom, se z njim bolj identificirajo in tako jim oče služi kot agresivni vzornik. Novejše študije, ki preučujejo odnose v družini in socialno poreklo kažejo, da na razvoj agresivnosti močno vplivajo tudi čustveni odnosi v družini, način uravnavanja agresivnosti, vpliv socialnega porekla, itd.

Vpliv spola na agresivnost lahko preučujemo tudi na živalih - pri večini živalskih vrst so samci agresivnejši od samic. Pri človeku se razlike med spolom pokažejo že v zgodnjem otroštvu, kasneje pa se še povečajo. Obstaja tudi hipoteza, da moški hormoni z dvigovanjem splošne vzburjenosti povečujejo agresivnost in zato naj bi frustracija povzročila močnejše vzburjenje pri moških kot pri ženskah. Situacije, ki povzročajo agresivnost pri moških in ženskah, se med seboj razlikujejo. Moške bolj prizadane napad na njihovo osebnost, umske sposobnosti, »moškost«, ženske pa največkrat pokažejo agresivnost s kritiziranjem oseb, ki kršijo njim pomembne vrednote. Sears (1961, v Lamovec in Rojnik, 1987, str.73) to obliko imenuje »prosocialna agresivnost«.

Avtorici Lamovec in Rojnik (1987) poudarjata, da je ženska agresivnost bolj posredna in besedna (se kaže v opravljanju). Prav tako v obdobjih večjih hormonskih sprememb (pred začetkom menstruacije, po porodu) ženske izražajo povečano razdražljivost. Na to bi lahko

navezala tudi avtorici Essau in Conradt (2006), ki omenjata raziskavo Zoccollila in Rogersa, le ta pa potrjuje, da dekleta med puberteto pogosteje izražajo posredne in relacijske oblike agresivnega vedenja, kamor uvrščamo verbalne žalitve, ogovarjanja in grožnje s prekinitvijo prijateljstva. V adolescenci pa je njihovo agresivno vedenje povezano s sprejemanjem in pripadnostjo skupini, medtem ko so agresivni fantje še vedno osredotočeni na konfrontacije.

Avtorica Pušnik (1999) meni, da so opazne razlike med spoloma tudi pri njihovem vedenju v stiski in frustraciji. Pri fantih se namesto vedenjskih motenj bolj izražajo nevrotične in psihosomatske motnje. Potrebo po pomoči in pozornosti namesto z aktivnim nasiljem, izražajo s čustveno prizadetostjo, depresivnimi umiki in telesnimi tegobami. Namesto navzven usmerjene agresivnosti izražajo navznoter obrnjeno agresivnost, ki se lahko stopnjuje do samomorilskih poskusov. Kadar pa so v stiski in frustrirana dekleta, kličejo po pomoči z depresijami in telesnimi tegobami (Pušnik, 1996).

Razlike med spoloma se pojavljajo tudi pri pravih socialnega vedenja. Dekleta se namreč manj zbirajo in družijo na krajih, kjer se odnosi urejajo z nasiljem. Prav tako njihov način druženja in priložnosti zanj dajejo manj izhodišč za nasilniške oblike vedenja. Zato pri dekletih, ki se vedejo nasilno, ponavadi ugotavljajo probleme pri sprejemanju njihove spolne vloge. Njihovo nasilno obnašanje izhaja iz bolj zapletene problematike, ki je kompleksnejša in ima globlje korenine kot pri nasilnih fantih (Pušnik, 1999).

Lansky (1961, v Lamovec in Rojnik, 1987) je z agresivnostjo fantov in deklet povezoval osebne značilnosti. »Dekleta z močnimi agresivnimi težnjami so kazale visoko stopnjo storilnostne motivacije in le malo teženj po pripadnosti, kar je sicer značilno za fante« (Lamovec in Rojnik, 1987, str.73).

Razlike med spoloma se izražajo tudi v načinu igre. Fantje se namreč družijo v večjih skupinah, kjer prevladuje hierarhija ter se uveljavljajo z močjo ter prevlado, šibkejši člani pa izrivajo. Dekleta pa se povezujejo v manjše skupine, v odnosih so bolj intimna, imajo bolj stalne prijateljske zveze ter izkazujejo velik pomen naklonjenosti vrstnic (Pušnik, 1996).

»Glede na to, da je agresivnost med deklicami bolj prikrita, je mogoče, da je agresivnosti več, kot je predpostavljamo« (Pušnik, 1999, str.31).

3. NAMEN IN CILJI DIPLOMSKEGA DELA

Namen diplomskega dela je skozi definicije predstaviti različne oblike agresivnosti, ki jih med drugim opazimo tudi med otroki in mladostniki v osnovnih šolah. Agresivnost je prikazana skozi opis opredelitve pojma agresivnosti, posebno poglavje pa zajema tudi področje agresivnosti pri otrocih. Predstavljene so oblike agresivnosti ter razlike med spoloma.

Namen raziskave je predstaviti odgovore na anketni vprašalnik in izvedeti, katere oblike agresivnosti se pri otrocih glede na spol izraziteje pojavljajo. Razlog raziskovalnega dela je ugotoviti prisotnost različnih oblik agresivnosti med osnovnošolskimi otroki ter kako se te agresivnosti izražajo.

Cilji diplomskega dela so:

- ugotoviti, pri katerem spolu je določena oblika agresivnost bolj izražena
- ugotoviti, ali telesno bolj agresivni otroci kažejo občutek krivde
- ugotoviti, ali otroci z izrazitejšim negativističnim vedenjem v večji meri izkazujejo sovražnost ali ne.

Skladno s postavljenimi cilji, sem opredelila naslednje hipoteze:

H1: Fantje so bolj telesno agresivni kot dekleta.

H2: Dekleta so bolj besedno agresivna kot fantje.

H3: Dekleta so bolj sumničava kot fantje.

H4: Fantje bolj izražajo negativistično vedenje kot dekleta.

H5: Dekleta bolj izražajo posredno agresivnost kot fantje.

H6: Fantje so bolj razdražljivi kot dekleta.

H7: Fantje bolj izražajo sovražnost kot dekleta.

H8: Dekleta bolj izražajo občutke krivde kot fantje.

H9: Otroci z izrazitejšim negativističnim vedenjem v večji meri izkazujejo sovražnost.

H10: Telesno bolj agresivni otroci bolj izkazujejo občutke krivde.

4. METODA DELA

V teoretičnem delu je uporabljena deskriptivna metoda dela, v raziskavi pa je uporabljena kvantitativna metoda dela.

4.1. Vzorec

Vzorec raziskave predstavljajo naključno izbrani učenci višje stopnje (5.-9. razred), ki obiskujejo osnovne šole v Celju in njegovi okolici. Razdeljenih je bilo 674 vprašalnikov, od tega je vzorec sestavljalo 329 (48.8%) dečkov ter 345 (51.2%) deklic.

4.2. Instrument

Kot instrument za zbiranje podatkov je v raziskavi uporabljen Buss-Durkeejev vprašalnik (BDHI : Buss in Durkee Hostility Inventory), ki vključuje 8 oblik agresivnega vedenja: telesno agresivnost, posredno agresivnost, razdražljivost, negativizem, sovražnost, sumničavost, besedna agresivnost, občutki krivde (Lamovec, Rojnik, 1978). Vprašalnik na začetku vsebuje tri vprašanja o objektivnih dejstvih, kot so osnovna šola, ki jo posameznik obiskuje, spol ter razred. Nato sledi 75 vprašanj zaprtega tipa, na katera so učenci odgovarjali s TAKO JE ali NI TAKO.

4.3. Postopek zbiranja podatkov

Anketiranje učencev so odobrili ravnatelji petih osnovnih šol, po mojih navodilih pa so jih izvajali razredniki ali socialni pedagogi.

V raziskavo je bilo vključenih 5 osnovnih šol: OŠ Dramlje, OŠ Štore, OŠ Blaža Kocena Ponikva, OŠ Frankolovo in I.OŠ Celje. Ena osnovna šola je odklonila sodelovanje.

4.4. Način obdelave podatkov

Pridobljene podatke sem obdelala s pomočjo statističnega računalniškega programa SPSS.

Uporabila sem slednje statistične metode:

- deskriptivna statistika za opis vzorca in prikaz podatkov (aritmetična sredina, standardni odklon, standardna napaka ocene aritmetične sredine)

- Cronbach Alpha za izračun zanesljivosti anketnega vprašalnika
- T-test neodvisnih vzorcev za primerjavo aritmetičnih sredin dveh skupin (oblike agresivnosti pri dekletih in fantih)
- Pearsonov korelacijski koeficient za ugotavljanje povezanosti dveh spremenljivk (negativistično vedenje in sovražnost, telesna agresivnost in občutki krivde).

Za merjenje agresivnosti sem uporabila Buss-Durkeejev vprašalnik agresivnosti, ki vključuje osem oblik agresivnega vedenja in sicer:

1. Telesno agresivnost, ki se nanaša na telesno obračunavanje v različnih situacijah. Vključuje le medosebno agresivnost, ne pa tiste, katere cilj je uničevanje predmetov.
2. Posredno agresivnost, ki vključuje tiste oblike agresivnosti, ki niso usmerjene na določeni cilj, kot npr. napadi besa, loputanje z vrati in podobno. Sem spada tudi posredna agresivnost v ožjem smislu, ki se kaže v opravljanju ter zbijanju šal na račun osovražene osebe.
3. Razdražljivost se izraža v povečani čustveni odzivnosti na sorazmerno blage frustracije ali izzive, ter vključuje naglo jezo, ogorčenost, grobost in nerazpoloženost.
4. Negativizem vključuje vse oblike nasprotovalnega vedenja, ki je navadno usmerjeno proti avtoriteti in predstavlja odklonitev sodelovanja, ki lahko zavzame vse razsežnosti od pasivnega nestrinjanja do odkritega upora proti zakonom ali navadam.
5. Sovražnost se nanaša na posplošen občutek sovrašstva in ljubosumnosti, ki temelji na resničnem ali umišljenem zapostavljanju in je usmerjena na vse ljudi.
6. Sumničavost predstavlja projekcijo sovražnosti na druge in se lahko kaže v nezaupljivosti in previdnosti v medosebnih odnosih pa do prepričanja posameznika, da je žrtev zaničevanja ali sovražnih naklepov drugih.
7. Besedna agresivnost se nanaša na negativen odnos do drugih, ki se izraža v načinu ali vsebini govora. Način govora je lahko prepirljiv ali kričav, vsebina pa vključuje grožnje, preklinjanje ter pretirano kritičnost.
8. Občutki krivde predstavljajo navznoter obrnjeno agresivnost in se odražajo v posameznikovem prepričanju, da je slab, da ni pravilno ravnal, in ga zato muči slaba vest (Lamovec in Rojnik, 1987, str.75).

Podatki so prikazani v obliki tabel.

5. PREDSTAVITEV REZULTATOV IN INTERPRETACIJA

Podatke sem analizirala v skladu z navodili analiziranja podatkov Buss-Durkee vprašalnika. »Vsi odgovori, ki se ujemajo s ključem, dobijo eno točko« (Lamovec, 1988, str.124).

Podatke sem analizirala glede na postavljene hipoteze.

Najprej sem želela preveriti prvo zastavljeno hipotezo: fantje so bolj telesno agresivni kot dekleta. Ključ za analizo odgovorov je sledeč:

DA: 15, 29, 40, 44, 45, 55, 66, 75.

NE: 25, 32.

Najvišje število možnih točk pri telesni agresivnosti je 10.

Tabela 1: Opisne mere po skupinah, telesna agresivnost

Spol	Numerus	Aritmetična sredina	Standardni odklon	Standardna napaka aritmetične sredine
Fantje	303	4.2178	2.54991	0.14649
Dekleta	303	5.5017	2.66927	0.15335

Tabela 1 kaže opisne mere po skupinah. V povprečju so dekleta bolj telesno agresivna ($M = 303$, $SE = 0.14649$) kot fantje ($M = 303$, $SE = 0.15335$).

Tabela 2: T-test neodvisnih vzorcev, telesna agresivnost

Telesna agresivnost	Levenov test enakosti varianc		T-test enakosti povprečij		
	F test	Sig (p)	T	df (sp)	Sig (2-tailed)
Predpostavljene enake variance	2.995	0.084	-6.054	604	0.000

Sig (p) = statistična pomembnost F-testa homogenosti varianc.

Na podlagi Levenovega testa sprejmemo ničelno domnevo o enakosti varianc pri 5% stopnji značilnosti, saj je p-vrednost enaka $0.084 > 0.05$. Na podlagi rezultatov t-testa ničelno domnevo o enakosti povprečij zavrnamo pri 5% stopnji značilnosti ($p=0.000 < 0.005$, $t(604) = -6.054$),

kar pomeni, da obstajajo statistične razlike v izražanju telesne agresivnosti med dekleti in fanti. Natančneje, potrdimo lahko, da fantje niso bolj telesno agresivni kot dekleta ter tako ovržemo postavljeno hipotezo.

Hipoteza: Dekleta so bolj besedno agresivna kot fantje.

Ključ za analizo odgovorov je sledeč:

DA: 6, 7, 10, 17, 37, 59, 60, 64, 68.

NE: 27, 46, 62, 70.

Najvišje število možnih točk pri besedni agresivnosti je 13.

Tabela 3: Opisne mere po skupinah, besedna agresivnost

Spol	Numerus	Aritmetična sredina	Standardni odklon	Standardna napaka aritmetične sredine
Fantje	298	6.9966	2.37764	0.13773
Dekleta	287	7.2718	2.46571	0.14555

Tabela 3 kaže opisne mere po skupinah. V povprečju so dekleta bolj besedno agresivna ($M = 287$, $SE = 0.13773$) kot fantje ($M = 298$, $SE = 0.13773$).

Tabela 4: T-test neodvisnih vzorcev, besedna agresivnost

Besedna agresivnost	Levenov test enakosti varianc		T-test enakosti povprečij		
	F test	Sig (p)	T	df (sp)	Sig (2-tailed)
Predpostavljene enake variance	1.356	0.245	-1.374	583	0.170

Sig (p) = statistična pomembnost F-testa homogenosti varianc.

Na podlagi Levenovega testa sprejmemo ničelno domnevo o enakosti varianc pri 5% stopnji značilnosti, saj je p-vrednost enaka $0.245 > 0.05$. Na podlagi rezultatov t-testa ničelno domnevo o enakosti povprečij zavrujemo pri 5% stopnji značilnosti ($p(2t) = 0.0170 < 0.05$, $t(583) = -1.374$), kar pomeni, da obstajajo statistične razlike v izražanju besedne agresivnosti med dekleti in fanti. Natančneje, potrdimo lahko, da so dekleta bolj besedno agresivna kot fantje.

Hipoteza: Dekleta so bolj sumničava kot fantje.

Ključ za analizo odgovorov je sledeč:

DA: 3, 4, 11, 16, 28, 41, 43, 56.

NE: 13, 34.

Najvišje število možnih točk pri sumničavosti je 10.

Tabela 5: Opisne mere po skupinah, sumničavost

Spol	Numerus	Aritmetična sredina	Standardni odklon	Standardna napaka aritmetične sredine
Fantje	293	5.7611	1.98908	0.11620
Dekleta	315	5.3937	1.86246	0.10494

Tabela 5 kaže opisne mere po skupinah. V povprečju so fantje bolj sumničavi ($M = 293$, $SE = 0.11620$) kot dekleta ($M = 315$, $SE = 0.10494$).

Tabela 6: T-test neodvisnih vzorcev, sumničavost

Sumničavost	Levenov test enakosti varianc		T-test enakosti povprečij		
	F test	Sig (p)	T	df (sp)	Sig (2-tailed)
Predpostavljene enake variance	1.158	0.282	2.352	606	0.019

Sig (p) = statistična pomembnost F-testa homogenosti varianc.

Na podlagi Levenovega testa sprejmemo ničelno domnevo o enakosti varianc pri 5% stopnji značilnosti, saj je p-vrednost enaka $0.282 > 0.05$. Na podlagi rezultatov t-testa ničelno domnevo o enakosti povprečij zavrnemo pri 5% stopnji značilnosti ($p(2t) = 0.019 < 0.05$, $t(606) = 2.352$), kar pomeni, da obstajajo statistične razlike v izražanju sumničavosti med dekleti in fanti. Natančneje, potrdimo lahko, da so fantje bolj sumničavi kot dekleta ter tako ovržemo postavljeno hipotezo.

Hipoteza: Fantje bolj izražajo negativistično vedenje kot dekleta.

Ključ za analizo odgovorov je sledeč:

DA: 1, 8, 52, 74.

NE: /

Najvišje število možnih točk pri negativističnem vedenju je 4.

Tabela 7: Opisne mere po skupinah, negativistično vedenje

Spol	Numerus	Aritmetična sredina	Standardni odklon	Standardna napaka aritmetične sredine
Fantje	314	2.3662	0.99661	0.05624
Dekleta	327	2.2936	1.05641	0.05842

Tabela 7 kaže opisne mere po skupinah. V povprečju fantje bolj izražajo negativistično vedenje ($M = 314$, $SE = 0.05624$) kot dekleta ($M = 327$, $SE = 0.05842$).

Tabela 8: T-test neodvisnih vzorcev, negativistično vedenje

Negativistično vedenje	Levenov test enakosti varianc		T-test enakosti povprečij		
	F test	Sig (p)	T	df (sp)	Sig (2-tailed)
Predpostavljene enake variance	0.936	0.334	0.895	639	0.371

Sig (p) = statistična pomembnost F-testa homogenosti varianc.

Na podlagi Levenovega testa sprejmemo ničelno domnevo o enakosti varianc pri 5% stopnji značilnosti, saj je p-vrednost enaka $0.334 > 0.05$. P-vrednost t-testa enakosti povprečij je enaka $t(639) = 0.895$, $p > 0.05$, torej ničelno domnevo o enakosti sprejmemo pri 5% stopnji značilnosti, kar pomeni, da ni statistično značilnih razlik v izražanju negativističnega vedenja pri dekletih in fantih. To hkrati pomeni, da lahko hipotezo ovržemo, saj nismo uspeli dokazati razlik: fantje torej ne izražajo negativističnega vedenja bolj kot dekleta.

Hipoteza: Dekleta bolj izražajo posredno agresivnost kot fantje.

Ključ za analizo odgovorov je sledeč:

DA: 22, 35, 42, 58, 61, 69.

NE: 9, 39, 51.

Najvišje število možnih točk pri posredni agresivnosti je 9.

Tabela 9: Opisne mere po skupinah, posredna agresivnost

Spol	Numerus	Aritmetična sredina	Standardni odklon	Standardna napaka aritmetične sredine
Fantje	288	4.8160	2.08466	0.12284
Dekleta	291	4.7079	2.26226	0.13262

Tabela 9 kaže opisne mere po skupinah. V povprečju fantje bolj izražajo posredno agresivnost ($M = 288$, $SE = 0.12284$) kot dekleta ($M = 291$, $SE = 0.13262$).

Tabela 10: T-test neodvisnih vzorcev, posredna agresivnost

Posredna agresivnost	Levenov test enakosti varianc		T-test enakosti povprečij		
	F test	Sig (p)	T	df (sp)	Sig (2-tailed)
Predpostavljene enake variance	2.449	0.118	0.598	577	0.550

Sig (p) = statistična pomembnost F-testa homogenosti varianc.

Na podlagi Levenovega testa sprejmemo ničelno domnevo o enakosti varianc pri 5% stopnji značilnosti, saj je p-vrednost enaka $0.118 > 0.05$. P-vrednost t-testa enakosti povprečij je enaka $t(577) = 0.598$, $p > 0.05$, torej ničelno domnevo o enakosti sprejmemo pri 5% stopnji značilnosti, kar pomeni, da ni statistično značilnih razlik v izražanju posredne agresivnosti pri dekletih in fantih. To hkrati pomeni, da lahko hipotezo ovržemo, saj nismo uspeli dokazati razlik: fantje torej niso bolj posredno agresivni kot dekleta.

Hipoteza: Fantje so bolj razdražljivi kot dekleta.

Ključ za analizo odgovorov je sledeč:

DA: 5, 14, 19, 31, 47, 63, 65, 71, 73.

NE: 23, 48.

Najvišje število možnih točk pri razdražljivosti je 11.

Tabela 11: Opisne mere po skupinah, razdražljivost

Spol	Numerus	Aritmetična sredina	Standardni odklon	Standardna napaka aritmetične sredine
Fantje	304	6.0197	2.28345	0.13096
Dekleta	301	5.8505	2.40158	0.13842

Tabela 11 kaže opisne mere po skupinah. V povprečju fantje bolj izražajo razdražljivost ($M = 304$, $SE = 0.13096$) kot dekleta ($M = 301$, $SE = 0.13842$).

Tabela 12: T-test neodvisnih vzorcev, razdražljivost

Razdražljivost	Levenov test enakosti varianc		T-test enakosti povprečij		
	F test	Sig (p)	T	df (sp)	Sig (2-tailed)
Predpostavljene enake variance	0.554	0.457	0.888	603	0.375

Sig (p) = statistična pomembnost F-testa homogenosti varianc.

Na podlagi Levenovega testa sprejmemo ničelno domnevo o enakosti varianc pri 5% stopnji značilnosti, saj je p-vrednost enaka $0.118 > 0.05$. P-vrednost t-testa enakosti povprečij je enaka $t(603) = 0.888$, $p > 0.05$, torej ničelno domnevo o enakosti sprejmemo pri 5% stopnji značilnosti, kar pomeni, da ni statistično značilnih razlik v izražanju razdražljivosti pri dekletih in fantih. To hkrati pomeni, da lahko hipotezo ovržemo, saj nismo uspeli dokazati razlik: fantje torej niso bolj razdražljivi kot dekleta.

Hipoteza: Fantje bolj izražajo sovražnost kot dekleta.

Ključ za analizo odgovorov je sledeč:

DA: 2, 18, 20, 26, 33, 36, 72.

NE: 49.

Najvišje število možnih točk pri sovražnem vedenju je 8.

Tabela 13: Opisne mere po skupinah, sovražnost

Spol	Numerus	Aritmetična sredina	Standardni odklon	Standardna napaka aritmetične sredine
Fantje	310	4.2871	2.03485	0.11557
Dekleta	324	3.8241	1.89424	0.10524

Tabela 13 kaže opisne mere po skupinah. V povprečju fantje bolj izražajo sovražnost ($M = 310$, $SE = 0.11557$) kot dekleta ($M = 324$, $SE = 0.10524$).

Tabela 14: T-test neodvisnih vzorcev, sovražnost

Sovražnost	Levenov test enakosti varianc		T-test enakosti povprečij		
	F test	Sig (p)	T	df (sp)	Sig (2-tailed)
Predpostavljene enake variance	1.934	0.165	2.967	632	0.003

Sig (p) = statistična pomembnost F-testa homogenosti varianc.

Na podlagi Levenovega testa sprejmemo ničelno domnevo o enakosti varianc pri 5% stopnji značilnosti, saj je p-vrednost enaka $0.165 > 0.05$. Na podlagi rezultatov t-testa ničelno domnevo o enakosti povprečij zavrnemo pri 5% stopnji značilnosti ($p(2t) = 0.003 < 0.05$, $t(632) = 2.967$), kar pomeni, da obstajajo statistične razlike v izražanju sovražnosti med dekleti in fanti. Natančneje, potrdimo lahko, da fantje bolj izražajo sovražnost kot dekleta ter tako potrdimo postavljeno hipotezo.

Hipoteza: Dekleta bolj izražajo občutke krivde kot fantje.

Ključ za analizo odgovorov je sledeč:

DA: 12, 21, 24, 30, 38, 50, 53, 57, 67.

NE: /

Najvišje število možnih točk pri občutkih krivde je 9.

Tabela 15: Opisne mere po skupinah, občutki krivde

Spol	Numerus	Aritmetična sredina	Standardni odklon	Standardna napaka aritmetične sredine
Fantje	299	6.2174	1.74832	0.10111
Dekleta	299	5.8161	1.84544	0.10672

Tabela 15 kaže opisne mere po skupinah. V povprečju fantje bolj izražajo občutke krivde ($M = 299$, $SE = 0.10111$) kot dekleta ($M = 299$, $SE = 0.10672$).

Tabela 16: T-test neodvisnih vzorcev, občutki krivde

Občutki krivde	Levenov test enakosti varianc		T-test enakosti povprečij		
	F test	Sig (p)	T	df (sp)	Sig (2-tailed)
Predpostavljene enake variance	0.715	0.398	2.730	596	0.007

Sig (p) = statistična pomembnost F-testa homogenosti varianc.

Na podlagi Levenovega testa sprejmemo ničelno domnevo o enakosti varianc pri 5% stopnji značilnosti, saj je p-vrednost enaka $0.398 > 0.05$. Na podlagi rezultatov t-testa ničelno domnevo o enakosti povprečij zavrnemo pri 5% stopnji značilnosti ($p(2t) = 0.007 < 0.05$, $t(596) = 2.730$), kar pomeni, da obstajajo statistične razlike v izražanju občutka krivde med dekleti in fanti. Natančneje, potrdimo lahko, da fantje bolj izražajo občutke krivde ter tako ovržemo postavljeno hipotezo.

Hipoteza: Otroci z izrazitejšim negativističnim vedenjem v večji meri izkazujejo sovražnost.

Tabela 17: Pearsonov korelacijski koeficient med spremenljivkama negativistično vedenje in sovražnost

		Negativizem	Sovražnost
Negativizem	Pearsonov k.	1	0.222**
	Sig (2-tailed)		0.000
	N	641	611

**Korelacija je značilna pri vrednosti 0.01 (2-tailed)

Omenjena povezava je statistično pomembna, saj je $p < 0.01$ (uporabljen je nižja stopnja tveganja, kar je zabeleženo pod tabelo), kar pomeni, da sta spremenljivki med seboj povezani in sta odvisni. V opombi pod tabelo prav tako preberemo, da je bil test dvostranski, saj smo predvideli povezavo, nismo pa nič povedali o njeni smeri. Prav tako vrednost Pearsonovega korelacijskega koeficienta znaša $r = 1$, kar pomeni da je med obema spremenljivkama visoka povezanost.

Pri otrocih obstaja pomembna povezava med izražanjem negativističnega vedenja in sovražnosti, $r = 1$, p (dvostranski) < 0.01 . Otroci, ki pogosteje izražajo negativistično vedenje, v večji meri izkazujejo sovražnost.

Hipoteza: Telesno bolj agresivni otroci bolj izkazujejo občutke krivde.

Tabela 18: Pearsonov korelacijski koeficient med spremenljivkama negativistično vedenje in sovražnost

		Telesna agresivnost	Občutki krivde
Telesna agresivnost	Pearsonov k.	1	-0.097*
	Sig (2-tailed)		0.022
	N	606	554

*Korelacija je značilna pri vrednosti 0.05 (2-tailed)

Omenjena povezava je statistično pomembna, saj je $p < 0.05$, kar pomeni, da sta spremenljivki med seboj povezani in sta odvisni. V opombi pod tabelo prav tako preberemo, da je bil test dvostranski, saj smo predvideli povezavo, nismo pa nič povedali o njeni smeri. Prav tako

vrednost Pearsonovega korelacijskega koeficienta znaša $r = 1$, kar pomeni da je med obema spremenljivkama visoka povezanost.

Pri otrocih obstaja pomembna povezava med izražanjem telesne agresivnosti in občutki krivde, $r = 1$, p (dvostranski) < 0.05 . Otroci, ki bolj izražajo telesno agresivnost, tudi bolj izkazujejo občutke krivde.

6. ZAKLJUČEK

»Nobeno drugo živo bitje ne premore tolikšne mere agresivnosti, usmerjene proti pripadnikom svoje vrste, kot človek« - Mitscherlich A. (v Erb, 2004, str.65).

Rezultati raziskave so pokazali da lahko potrdimo slednje hipoteze:

- Dekleta so bolj besedno agresivna kot fantje.
- Fantje bolj izražajo sovražnost kot dekleta.
- Otroci z izrazitejšim negativističnim vedenjem v večji meri izkazujejo sovražnost ter obratno.
- Telesno bolj agresivni otroci bolj izkazujejo občutke krivde ter obratno.

Ravno tako sem na podlagi rezultatov raziskave ovrgla slednje hipoteze, ter na podlagi rezultatov oblikovala nove veljavne trditve, ki so zapisane v oklepajih:

- Fantje so bolj telesno agresivni kot dekleta (dekleta so bolj telesno agresivna kot fantje).
- Dekleta so bolj sumničava kot fantje (fantje so bolj sumničavi kot dekleta).
- Dekleta bolj izražajo občutke krivde kot fantje (fantje pogosteje izkazujejo občutke krivde kot dekleta).

Z rezultati raziskave sem ovrgla tudi slednje hipoteze, saj rezultati niso dokazali statistično značilnih razlik v:

- Izražanju negativističnega vedenja pri dekletih in fantih: fantje torej ne izražajo negativističnega vedenja bolj kot dekleta.
- Izražanju posredne agresivnosti pri dekletih in fantih: fantje torej niso bolj posredno agresivni kot dekleta.
- Izražanju razdražljivosti pri dekletih in fantih: fantje torej niso bolj razdražljivi kot dekleta.

Z raziskavo v mojem diplomskem delu sem ugotovila, da stereotipi o izražanju agresivnega vedenja, ki so bili temelj postavljanja hipotez mojega diplomskega dela, ne držijo. Prav tako sem ugotovila, da se različne oblike agresivnosti izražajo različno glede na spol. To lahko uporabimo

kot izhodišče pri preventivnem in kurativnem socialno pedagoškem delu. Pomembno je, da se pravočasno ugotovi, v katerih starostnih obdobjih se izraziteje pojavljajo določene oblike agresivnosti ter posledično skupinsko ali individualno obravnava otroke glede na potrebe, ki so se pojavile. Ravno tako je potrebno s šolsko svetovalno službo ter ostalimi strokovnimi delavci ugotoviti vzroke nastajanja določenih oblik agresivnosti, kajti šele ko poznamo vzroke, lahko preventivno delujemo na starših, otrocih ali okolju.

Rezultatov raziskave ne morem primerjati z rezultati drugih raziskav ali jih posplošiti, saj kot meni tudi Dekleva (2000), ni podatkov, ki bi kazali, da obseg pojava agresivnosti oziroma vrstniškega nasilja narašča, ravno zato, ker smo instrumente za »merjenje« tega pojava šele pravkar začeli razvijati. Prav zaradi tega namreč še niso na voljo dolgoročni, kakovostni in posplošljivi podatki.

Olweus (1995) meni, da deklice pogosteje kot dečki uporabljajo blažje in posredne načine nadlegovanja (obrekovanje, širjenje govoric, manipuliranje s prijateljstvi – prikrajševanje za najboljšo prijateljico), kar potrjujejo tudi rezultati moje raziskave, saj so potrdili hipotezo, da so dekleta bolj besedno agresivna kot fantje. Tudi avtorici Lamovec in Rojnik (1987) poudarjata, da je ženska agresivnost bolj posredna in besedna. Na to dejstvo nas opozarjajo tudi rezultati raziskave, predstavljeni v empiričnem delu: dekleta bolj izražajo besedno agresivnost kot fantje, vendar pa fantje bolj izražajo posredno agresivnost kot dekleta.

Olweus (1995) prav tako meni, da so v povprečju deklice bolj izpostavljene posrednemu trpinčenju v blažjih oblikah kot trpinčenju v obliki vidnih napadov. Poudarja tudi, da je telesno trpinčenje bolj navzoče med dečki kot med deklicami, vendar so rezultati moje raziskave potrdili, da so dekleta bolj telesno agresivna kot fantje. Sama sem bila nad odgovori kar presenečena, vendar odstopanje pripisujem dejstvu, da je v raziskavi sodelovalo pri tem vprašanju sodelovalo skoraj enako število dečkov kot deklic. Seveda pa se moramo zavedati tudi, da obstajajo šole in oddelki, kjer je več deklic ali pa toliko deklic kot dečkov in so zato rezultati dvomljivi. Rezultati moje raziskave torej veljajo za povprečje, saj obstajajo razlike med posameznimi šolami. Zelo verjetno je, da je absolutno število agresivnih učencev večje v velikih šolah in velikih razredih, kot pravi tudi Olweus (1995).

Če bi raziskavo opravljala ponovno, bi vprašalnik priredila, saj sem opazila, da so otroci nekatere trditve razumeli dvoumno. Izvedla sem Cronbach alfa test o zanesljivosti vprašalnika – analiza kaže, da vprašanja glede občutka krivde niso primerna in bi morala biti izločena, da bi bil vprašalnik bolj zanesljiv.

Pri analizi odgovorov me je zmedlo, da vprašanje številka 54 (Če se nekdo gospodovalno obnaša, naredim ravno obratno, kot zahteva) ni zajeto v nobeno izmed oblik agresivnosti, tudi v slovenski strokovni literaturi ne, kjer je vprašalnik omenjen in naveden, kar je nenavadno.

Popolnoma se strinjam z avtorico Pušnik (2004), ki poudarja, da je bilo v začetku naše zgodovine nasilje vidno, prepoznavno, v zadnjem času pa smo priča vse bolj prikritega nasilja, ki se izraža v raznih oblikah pritiskov, izsiljevanj in raznovrstnih nadlegovanj.

7. SKLEP

Z razlikami med spoloma se srečujemo v vsakodnevnem življenju, pri izbiri poklica, v vedenju, temperamentu, govoru, in tudi pri izražanju agresivnosti.

Že splošno je znano, da so dečki bolj agresivni od deklic, kar je posledica bioloških dejavnikov in učenja socialne vloge, vezane na spol. Od dečkov torej pričakujemo, da bo pri njih bolj izražena telesna agresivnost, saj bodo drugače postali predmet splošnega posmeha. Pri deklicah pa je ravno nasprotno – če se ne držijo predpisane socialne vloge, nanje izvajajo večji pritisk starši in ne vrstniki (Lamovec in Rojnik, 1987).

Pomembno je, da se zavedamo, da agresivno vedenje ni le tisto vedenje, ki ga glasno in vidno izražamo. Agresiven je lahko tudi molk. Pri delu z otrokom, ki izraža agresivnost, se pogosto vprašamo: kaj storiti, kako ga naučiti, da bo nadzoroval svojo agresivnost. Premalo poudarjamo in preučujemo tudi samoagresivnost, ki je pri mladostnikih, sploh pri adolescentih, precej pogost pojav. Razlogi za pojav agresivnosti niso tako nedolžni, kot morda kdaj mislimo, in tega se moramo zavedati. Prav tako ne smemo pozabiti na dejstvo, da nasilna dejanja ne vzpodbujajo samo odpora in sramu, ampak tudi občudovanje in strinjanje, ki vzpodbuja posnemanje (Erb, 1997).

Če otrok pogosto izraža agresivnost, se starši znajdejo pred številnimi nejasnostmi in vprašanji. To je predvsem posledica nepoznavanja vzrokov pojavljanja agresivnosti. Zato je pomen sodelovanja staršev s strokovnimi delavci ter sodelovanje učencev s socialnimi ter specialnimi in rehabilitacijskimi pedagogi zelo pomembno.

Erb (1997) meni, da bo nasilja manj v tisti družbi, v kateri se nasilje ne ponuja na vsakem koraku, kjer ni poveličevano in spoštovano – četudi je res, da se ga nikoli ne da čisto preprečiti. Namreč »v ožjem ali širšem smislu je nasilje prisotno prav v vsaki generaciji in vsaki družini. In prav nihče od nas se mu kljub še tako goreči želji ne more povsem izogniti« (Erb, 2001, str.30).

Pomembno je, da pravočasno prepoznamo otrokove težave glede izražanja in nadzorovanja agresije in agresivnosti, saj ima agresivno vedenje pogosto korenine že v zgodnjem razvojnem obdobju. Prav tako je za uspešno delo z agresivnimi posamezniki potrebno podrobno poznavanje področij otrokovega razvoja in njegovih potreb glede na starost ter njegov razvoj.

Predvsem pri pojavu vrstniškega nasilja moramo biti pozorni, da strah pred neprijetnimi posledicami ne sme ohromiti pogovora o tem. Otrok mora biti prepričan, da lahko v vsakem trenutku zaupa staršem (ali šoskemu svetovalnemu delavcu) svoje težave – in v tem ga ne smemo razočarati (Erb, 1997).

Žal se o agresivnosti ne govori in ne dogaja dovolj. Strokovni delavci v šolah bi potrebovali več znanja o agresivnosti – kako prepoznati agresivnega otroka, kako reagirati v stiku z agresivnim otrokom ter kako ga obvladati, starši bi potrebovali napotke pri vzgoji, otroci sami pa bi lahko izvajali treninge nadzorovanja izražanja jeze in agresije itd. Vendar se bi morali tega neke naučiti. Zelo dobra rešitev bi bila izvedba tematskih delavnic v okviru šole, ki bi jih izvajali socialni pedagogi (delavnice o reševanju konfliktov na miroljuben način, učenje nadzorovanja jeze, delavnica na temo medsebojnega spoštovanja, itd.). Predvsem je zelo pomembno, da se socialni pedagogi usmerijo na preventivo, tudi pri delu s starši. Tudi avtorica Pušnik (2004, str.10) omenja, da je dandanes pomembno dejstvo, da nasilje med vrstniki obstaja na vsaki šoli ter da je »ukrepanje v skladu s preventivo in kurativo preprosto nujno, da se lahko oblikuje ugodnejša klima in s tem možnosti za poučevanje, učenje in prijetno sobivanje«. Njenemu mišljenju se pridružuje tudi Erb (1997), ki prav tako poudarja pomembnost preventive, saj meni, da je nasilje boljše preprečevati, kakor se kasneje ubadati z mislijo, kako bi ga zajezili.

Prav tako je vloga socialnega pedagoga pomembna pri ozaveščanju učiteljev – socialni pedagog bi moral delovati ne le v kolektivu temveč tudi s kolektivom.

Glede na zgoraj naštetá dejstva bi bilo potrebno na osnovnih šolah prednostno zaposlovati socialne pedagoge, ki bi delovali s celotno šolsko populacijo in ne le z otroki, ki so etiketirani kot »problematicni«. Prav tako se mi zdi smiselno, da bi socialni pedagogi delovali v vrtcih in osnovnih šolah preko interesnih in drugih občolskih dejavnosti.

S svojo teoretično vsebino skupaj z rezultati kvantitativne raziskave je moje diplomsko delo pomemben prispevek k teoretskemu in empiričnemu razumevanju in obravnavanju agresivnega vedenja. Menim, da bi lahko na podlagi rezultatov moje diplomske naloge v okviru delovanja na šolah organizirali določene delavnice, ki bi obravnavale posamezne oblike agresivnosti. Ravno tako bi se lahko na podlagi moje raziskave nadaljnje raziskovalo kako šole, starši, učitelji in

sošolci reagirajo na agresivno vedenje učencev. Morda pa bo to raziskovalni problem mojega magistrskega dela prihodnje leto.

Pomembno je, da ne pozabimo, da do destruktivne agresivnosti in nasilja med otroki ni prišlo čez noč, zato tudi pot do izboljšanja ni tako preprosta. Ali kot navaja Erb (1997, str.103): »Agresivnost in nasilje sta pojava, ki sta pri otrocih neločljivi del celote. Če ju hočemo odpraviti, moramo vplivati na celoto«.

Sklepno misel zaključujem s citatom: »Tudi če težko verjameš, je vendarle res, da tisti, ki ti želi škodovati, s tem zgolj izkazuje, da je sam poraženec. Kajti kdor mora občutek lastne vrednosti graditi tako, da drugim škoduje in jih vznemirja, prav gotovo ni ne močan in ne samozavesten« (Erb, 2004, str.46).

8. Literatura

- Dekleva, B. (2000). Šola, mladi in nasilje. V Šelih, A. (ur.), *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih : vzroki, pojavi, odzivanje* (str.137-151). Ljubljana : Bonex.
- Erb, H.H. (1997). *Otroci in nasilje*. Ljubljana : Kres.
- Erb, H.H. (2001). *Nasilje v šoli in kako se mu lahko zoperstaviš*. Radovljica : Didakta.
- Essau, E.C., Conradt, J. (2006). *Agresivnost u djece i mladeži*. Jastrebarsko : Naklada Slap.
- Haug-Schnabel, G. (1997). *Agresivnost u dječjem vrtiću: razumijevanje i svladanje problema*. Zagreb : Educa.
- Kristančič, A. (2002). *Socializacija agresije*. Ljubljana : AA Inserco, svetovalna družba.
- Lamovec, T. in Rojnik, A. (1978). *Agresivnost*. Ljubljana : Univerzum.
- Lamovec, T. (1988). *Priročnik za psihologijo motivacije in emocij*. Ljubljana : Filozofska fakulteta, oddelek za psihologijo.
- Olweus, D. (1995). *Trpinčenje med učenci: kaj vemo in kaj lahko naredimo*. Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
- Parkelj, P. (2004). S športom proti nasilju. V Škraba, T.M. (ur.), *Vloga šole pri zmanjševanju nasilja : priročnik za učitelje, svetovalne delavce in ravnatelje* (str.197-181). Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Pušnik, M. (1996). *Projekt trpinčenje med otroki in mladostniki*. Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Pušnik, M. (1999). *Vrstniško nasilje v šoli*. Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Pušnik, M. (2004). Vrstniško nasilje. V Škraba, T.M. (ur.), *Vloga šole pri zmanjševanju nasilja : priročnik za učitelje, svetovalne delavce in ravnatelje* (str.7-12). Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Redl, F., Wineman, D. (1984). *Agresivni otrok: povzetek*. Ljubljana : Svetovalni center, Sekcija za skupinsko delo in osebno rast Društva psihologov Slovenije.

Storr, A. (1989). *Ljudska agresivnost*. Beograd : Nolit.

9. Priloge

Priloga 1: Anketni vprašalnik

Spoštovani!

Moje ime je Urška Stepišnik in sem študentka socialne pedagogike na Pedagoški fakulteti v Ljubljani. Pripravljam diplomsko nalogo na temo agresivnost. Z reševanjem tega anketnega vprašalnika mi boste zelo pomagali pri izdelavi diplomskega dela, zato se vam že vnaprej lepo zahvaljujem za sodelovanje.

Osnovna šola: _____

Spol: M Ž

Razred:

Pred vami so določene trditve. Natančno jih preberite: če določena trditev zate velja, obkrožite DA, če ne, obkrožite NE. Prosim vas, da odgovarjate iskreno. Če vam katero vprašanje ni jasno, vprašajte za razlago učitelja ali pa ga ne rešite.

1. Pripravljen sem ustreči le tistim, ki me lepo prosijo.	DA	NE
2. Skoraj vsak teden srečam koga, ki ga ne maram.	DA	NE
3. Navadno sem prijazen do ljudi, ki so bolj prijazni, kot sem pričakoval.	DA	NE
4. Moje geslo je: »Nikoli ne zaupaj neznanecem.«	DA	NE
5. Včasih imam občutek, da bom vsak hip eksplodiral.	DA	NE
6. Če mi gre kdo na živce, sem mu pripravljen povedati, kaj si mislim o njem.	DA	NE
7. Kadar mi prijateljevo vedenje ni všeč, mu to tudi povem.	DA	NE
8. Če so ljudje gospodovalni, jim že pokažem svoje.	DA	NE
9. Od desetega leta dalje nisem imel napadov besa.	DA	NE
10. Pogosto se ne strinjam z drugimi.	DA	NE
11. Vem, da so ljudje nagnjeni k temu, da me za hrbtom opravljajo.	DA	NE
12. Če sem kdaj komu storil krivico, me je močno pekla vest.	DA	NE
13. Nimam sovražnikov, ki bi mi resnično hoteli škoditi.	DA	NE
14. Včasih koga zanalašč izzivam.	DA	NE
15. Zgodilo se je že, da me je kdo užalil in sem mu prisolil kľofuto.	DA	NE
16. Večina ljudi ne govori resnice.	DA	NE
17. Kadar se razjezim, včasih uporabljam nespodobne besede.	DA	NE
18. Včasih me muči ljubosumje.	DA	NE
19. Včasih me ljudje motijo že s svojo prisotnostjo.	DA	NE
20. Če bi pokazal ljudem kaj čutim, bi rekli, da težim.	DA	NE
21. Hudo mi je, da nisem storil več za svoje starše.	DA	NE
22. Včasih opravljam ljudi, ki jih ne maram.	DA	NE
23. Ne pustim, da bi me nepomembne stvari razburjale.	DA	NE
24. Kadar storim nekaj slabega, me vest hudo kaznuje.	DA	NE
25. Navadno ne udarim nazaj, celo, če me nekdo prvi udari.	DA	NE
26. Če se spomnim na vse, kar se mi je v življenju zgodilo, postanem zagrenjen.	DA	NE
27. Raje nekoliko popustim, kot da bi se spustil v prepir.	DA	NE
28. Zdi se mi, da me zelo veliko ljudi ne mara.	DA	NE
29. Kadar zares izgubim potrpljenje, sem zmožen koga udariti.	DA	NE
30. Včasih se sramujem svojih zlobnih misli.	DA	NE
31. Ne morem si kaj, da ne bi bil nekoliko neprijazen do ljudi,	DA	NE

ki jih ne maram.		
32. Nič me ne more pripraviti do tega, da bi koga udaril.	DA	NE
33. Drugi ljudje imajo več sreče kot jaz.	DA	NE
34. Le redko se mi zdi, da me ljudje skušajo razjeziti ali užaliti.	DA	NE
35. Bil sem že tako jezen, da sem pobral najbližji predmet in ga uničil.	DA	NE
36. Včasih se mi zdi, da imam od življenja le njegovo slabo stran.	DA	NE
37. Ne morem si kaj, da se ne bi prepiral, kadar se drugi ne strinjajo z mano.	DA	NE
38. Veliko mi pomeni, da se mi oprusti, kar sem slabega storil.	DA	NE
39. Nikoli ne zbijam slanih šal na račun drugih.	DA	NE
40. Če me kdo udari, mu udarec vrnem.	DA	NE
41. Zdi se mi, da je veliko ljudi ljubosumnih name.	DA	NE
42. Včasih pokažem svojo jezo tako, da udarim po mizi.	DA	NE
43. Običajno poskušam odkriti, iz katerega skritega razloga mi nekdo napravi uslugo.	DA	NE
44. Za svoje pravice sem se pripravljen tudi fizično boriti.	DA	NE
45. Če nekdo žali mene ali mojo družino, pomeni, da išče pretep.	DA	NE
46. Ne bi mogel biti grob z nekom, čeprav bi mu to koristilo.	DA	NE
47. Zadnje čase sem pogosto nejevoljen.	DA	NE
48. Če je kdo krivičen do mene, me to ne prizadene.	DA	NE
49. Ne poznam nikogar, ki bi ga resnično sovražil.	DA	NE
50. Če mi kaj ne uspe, se počutim krivega.	DA	NE
51. Nikoli nisem tako jezen, da bi metal stvari po tleh.	DA	NE
52. Če nekdo postavlja pravila, s katerimi se ne strinjam, me mika, da bi jih kršil.	DA	NE
53. Pogosto čutim, da je moj način življenja zgrešen.	DA	NE
54. Če se nekdo gospodovalno obnaša, naredim ravno obratno, kot zahteva.	DA	NE
55. Poznal sem ljudi, ki so me pripeljali tako daleč, da je prišlo do pretepa.	DA	NE
56. Včasih imam občutek, da se mi drugi posmehujejo.	DA	NE
57. Dostikrat storim kaj takega, za kar me potem peče vest.	DA	NE
58. Kadar sem jezen, včasih loputam z vrati.	DA	NE
59. Pogosto uporabljam grožnje, tudi, če jih ne nameravam uresničiti.	DA	NE
60. Zahtevam, da ljudje spoštujejo moje mnenje.	DA	NE
61. Včasih se kujam, če ni vse tako, kot hočem.	DA	NE
62. Tudi če sem jezen, ne uporabljam nespodobnih izrazov.	DA	NE
63. Kar kri mi zavre, če se kdo norčuje iz mene.	DA	NE
64. Kadar se prepiram, navadno zvišam glas.	DA	NE
65. Sem mnogo bolj razdražljiv, kot ljudje mislijo.	DA	NE
66. Preteparam se vsaj tako pogosto ali več kot moji vrstniki.	DA	NE
67. Ljudje, ki se izmikajo delu, imajo verjetno občutke krivde.	DA	NE
68. Če kdo vpije name, se zaderem nazaj.	DA	NE

69. Kadar sem jezen, včasih postanem ključovalen.	DA	NE
70. Navadno prikrijem slabo mnenje, ki ga imam o drugih.	DA	NE
71. Navadno sem potrpežljiv z ljudmi.	DA	NE
72. Navadno ne dobim tega, kar mi pripada.	DA	NE
73. Hitro se razjezim.	DA	NE
74. Kadar sem na koga jezen, včasih nočem govoriti z njim.	DA	NE
75. Ljudje, ki te stalno sekirajo, iščejo pretep.	DA	NE

Lepo se vam zahvaljujem, da ste si vzeli čas.